

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra**

Teisės fakulteto neakivaizdinio skyriaus
baudžiamosios justicijos
studijų šakos IV kurso studentės
Jurgitos Ronkutės

MAGISTRO DARBAS

**KVALIFIKUOTA NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUDĖTIS
QUALIFIED CORPUS DELICTI OF CRIMINAL OFFENCES**

Vadovas doc. dr. E. Bieliūnas
Recenzentas lekt. dr. A. Čaikovski

Vilnius 2009

Turinys

ĮVADAS	3
I. NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUDĖTIS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE	6
1. 1. Nusikalstamos veikos sudėties samprata, požymiai ir reikšmė	6
1.2. Nusikalstamų veikų sudėčių sistema ir kvalifikuotų sudėčių vieta sudėčių sistemoje	17
II. KVALIFIKUOTOS NUSIKALTIMO SUDĖTIES ISTORINĖS IŠTAKOS IR RAIDA GALIOJUSIUOSE LIETUVOS BAUDŽIAMUOSIUOSE ĮSTATYMUOSE	24
2.1. Kvalifikuotų sudėčių istorinės ištakos	24
2.2. Kvalifikuotos sudėtys tarpukario Lietuvos baudžiamojoje teisėje	25
2.3. Svarbiausi Baudžiamojo kodekso pokyčiai po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, įtvirtinantys kvalifikuotas sudėtis	28
III. KVALIFIKUOTOS NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ SUDĖTYS GALIOJANČIAME LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE	31
3.1. Baudžiamųjų nusižengimų eventualių kvalifikuotų sudėčių problematika	31
3.2. Kvalifikuojantys požymiai Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių dispozicijose	33
3.3. Kvalifikuojančių požymių interpretavimo ypatumai	37
3.4. Pagrindinių, privilegijuotų, itin kvalifikuotų sudėčių santykis lyginant su kvalifikuotomis	41
IV. KVALIFIKUOTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ SUDĖČIŲ ĮTAKA TAIKANT BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS BENDROSIOS DALIES INSTITUTUS	45
4.1. Baudžiamojo įstatymo taikymo senatis	45
4.2. Nusikaltimo stadijos ir jų baudžiamasis teisinis vertinimas	46
4.3. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės	48
4.4. Bausmė ir jos individualizavimas	49
4.5. Teistumas ir jo išnykimo ar panaikinimo sąlygos	52
IŠVADOS	54
SANTRAUKA	58
SUMMARY	59
LITERATŪROS SĄRAŠAS	60

IVADAS

2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu buvo patvirtintas naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – BK). Jis Lietuvos mokslininkų parengtas vadovaujantis šiuolaikinio baudžiamosios teisės mokslo laimėjimais, atitinka šiuolaikines baudžiamųjų įstatymų plėtros tendencijas ir suformuluotas atsižvelgiant į Lietuvos istorinę, ekonominę, socialinę ir teisinę raidą.¹ Atliktas didelis darbas – pakoreguoti vertybių prioritetai; įdiegtas naujas nusikaltimo sudėties elementų traktavimas (įvestas ribotas pakaltinamumas, juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė); kriminalizuotos naujos pavojingo elgesio formos, kurių Lietuvos įstatymai nekontroliavo ir netyrinėjo baudžiamosios teisės specialistai, kitos – dekriminalizuotos; daug dėmesio skirta bausmių politikai – iš dalies ją liberalizuoti, įvertinti bausmės tikslus, bausmių sistemą, jų skyrimo principus; didelės matomos baudžiamosios teisės unifikavimo ir harmonizavimo pastangos.²

Temos aktualumas. Net ir vienos rūšies nusikaltimai – nužudymai, vagystės ar kokie kitokie – vienas nuo kito gali labai skirtis. Dėl to nevienoda ir juos padariusių asmenų atsakomybė. Kaip tik šią idėją įgyvendinant kuriamos ir taikomos vadinamosios kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėtys. Jos nuolat minimos ir baudžiamosios teisės literatūroje, ir teisininkų kasdienėje kalboje. Ypač dažnai aptarinėjami nusikalstamas veikas kvalifikuojantys požymiai. Lietuvoje iki naujojo BK įsigaliojimo kvalifikuotų sudėčių teorija buvo menkai išvystyta, todėl su jomis susiję klausimai buvo suprantami kiek primityvokai. Buvo manoma, kad nusikalstamos veikos kvalifikuota sudėtis sukuriama, imant jo pagrindinę sudėtį ir papildant ją vienu ar keliais požymiais, žyminčiais tos nusikalstamos veikos didesnę pavojingumą. Iš pažiūros atrodė, kad įstatyme kitaip ir negali būti: šie požymiai išdėstomi BK atitinkamo straipsnio atskirose dalyse, turinčiose savarankiškas sugriežtintas sankcijas, o retkarčiais net ir atskiruose straipsniuose. Tokia kvalifikuotos sudėties kilmės samprata daugeliu atveju yra visiškai teisinga, tačiau ji nėra pakankamai lanksti ir kartais sunkiai pritaikoma, tyrinėjant galiojantį baudžiamąjį įstatymą.³

Dar ir dabar baudžiamoji teisė orientuojama tik į gana konkrečius atskirų nusikalstamų veikų, jų kvalifikavimo bei su jomis susijusių normų taikymo atvejus, o veiką

¹ PEČKAITIS, S. J.; GUODYTĖ E. Naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių atsakomybę už nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, analizė ir tobulinimo kryptys. *Jurisprudencija*, 2003, t. 38(30), p. 6.

² GREIČIUS, V. Baudžiamųjų įstatymų raida ir perspektyvos. Mokslo darbai. *Teisė*. 2000, 36.Vilnius:Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 128-132.

³ BIELIŪNAS, E. Kvalifikuota nusikaltimo sudėtis. *Teisės apžvalga*, 1990, Nr. 3, p. 3-9.

kvalifikuojantys požymiai suvokiami kaip papildomas dalykas prie pagrindinės sudėties. Tačiau galiojantys bei priimami įstatymai verčia keisti požiūrį į nusikalstamos veikos sudėtį bei jos elementus, todėl atsiranda poreikis šių klausimų tyrimui bei nagrinėjimui. Autorės nuomone, pasirinkta magistro darbo tema yra aktuali tuo, kad tiek baudžiamosios teisės teorijoje, tiek jos taikymo praktikoje kyla nemažai problemišku klausimų, susijusių su kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėties samprata, kadangi kvalifikuotų nusikalstamų veikų sudėčių klausimais nėra atlikta išsamesnių tyrimų.

Tyrimo dalykas. Darbo tyrimo dalyką apibūdina magistro darbo temos pavadinimas – „Kvalifikuota nusikalstamos veikos sudėtis“. Darbe yra nagrinėjamos kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėtys, atliekama jų kvalifikuojančių požymių analizė. Taip pat pažymėtina, kad tyrimo dalyką pagal dabar galiojantį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą sudaro kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėtys apskritai bei atskiri kvalifikuojantys požymiai.

Darbo tikslas. Šiame darbe iškeliamas tikslas – išnagrinėti kvalifikuotų sudėčių teorinius pagrindus bei jų probleminius aspektus, atskleisti kvalifikuojančių požymių ypatumus, jų išdėstymą baudžiamojo kodekso tekste, atsižvelgiant į baudžiamajame įstatyme pateiktas formuluotes, nustatyti ribas tarp paprastų, kvalifikuotų ir privilegijuotų sudėčių, numatyti kvalifikuotų sudėčių tobulinimo tendencijas. Taip pat buvo siekiama apžvelgti istoriškai kitusį požiūrį į kvalifikuotas sudėtis.

Tyrimo uždaviniai. Tam, kad būtų pasiektas tyrimo tikslas, iškeliami šie uždaviniai: išnagrinėti kvalifikuotų sudėčių vietą šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje; ištyrus nusikalstamos veikos sudėties turinį bei požymių klasifikavimą, nustatyti kvalifikuotų sudėčių vietą sudėčių sistemoje; išsiaiškinti kvalifikuotų sudėčių istorines ištakas; atskleisti kvalifikuotas nusikalstamų veikų sudėtis galiojančiame BK; numatyti kvalifikuotų sudėčių tobulinimo kryptis; išanalizuoti kvalifikuotų nusikalstamų veikų sudėčių įtaką taikant baudžiamosios teisės bendrosios dalies institutus.

Tyrimo šaltiniai. Tyrimo šaltiniais šiame darbe yra Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių įstatymai, poįstatyminiai teisės aktai, jų oficialūs išaiškinimai, darbo autorės pateikti kvalifikuotų nusikalstamų veikų sudėčių baudžiamajame įstatyme statistiniai duomenys, kitų valstybių teisinė ir praktinė patirtis, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso teisės teorijos ir kitų mokslų literatūra. Naudotasi įvairiomis teisės aktų paieškos sistemomis, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos sistema, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių (LITEKO) paieškos sistema, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos „Litlex“ teisės aktų duomenų bazė.

Tyrimo metodika. Siekiant įgyvendinti magistro darbo tikslą, naudotasi įprastais baudžiamojoje teisėje naudojamais tyrimo metodais, pagrindiniais kurių yra lyginamasis bei analitinis, taip pat neapsieita ir be istorinio, lingvistinio bei kritikos metodo.

Temos naujumas. Kadangi kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėties tema susistemintos literatūros labai stokojama, taip pat nėra atlikta išsamesnių tyrimų kvalifikuotų nusikalstamų veikų sudėčių klausimais, todėl šiame darbe autorė pabandė pateikti koncentruotą informaciją šia tema. Darbe apžvelgiama kvalifikuotų sudėčių baudžiamoji – teisinė charakteristika, atskleista jų esmė; išnagrinėtos kvalifikuotos sudėtyys ir požymiai, jų išdėstymas baudžiamajame įstatyme; išnagrinėta ir suformuluota baudžiamojo nusižengimo sudėties samprata, nustatytos pagrindinės kryptys šioje srityje, bei pateikti pasiūlymai kai kurių straipsnių keitimui.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, keturios dalys, išvados. Darbo pabaigoje pateikiama santrauka bei naudotos literatūros sąrašas.

I. NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUDĖTIS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

1. 1. Nusikalstamos veikos sudėties samprata, požymiai ir reikšmė

„Nusikaltimo sudėties“ (*corpus delicti*) sąvoka atsirado XVI amžiuje ne materialinėje, bet procesinėje teisėje ir ilgą laiką turėjo tik procesinę reikšmę. Tuomet *corpus delicti* buvo suprantama kaip visi tie pėdsakai, kuriuos nusikalstama veika palieka išoriniame pasaulyje (lavonas, kraujo pėdsakai, nusikaltimo padarymo įrankiai, priemonės ir pan.). Taigi šiuo laikotarpiu nusikaltimo sudėtimi buvo laikoma visuma tokių požymių, kuriems esant galima buvo įsitikinti, kad iš tiesų padarytas nusikaltimas, ir pradėti nusikaltėlio paiešką. Tik XVIII amžiaus pabaigoje ši sąvoka buvo pradėta analizuoti siejant ją su materialine baudžiamąja teise. Pirmieji, kurie nusikaltimo sudėtį pradėjo analizuoti kaip vieną iš baudžiamosios teisės mokslo institutų, buvo vokiečių baudžiamosios teisės mokslo atstovai. Tačiau ilgą laiką nusikaltimo sudėties apibrėžime dominavo jo procesinė kilmė, dėl to nagrinėjant nusikaltimo sudėtį buvo apsiribojama tik objektyviaisiais požymiais eliminuojant subjektyviusius požymius.⁴

Nusikaltimo sudėtį galėtume apibrėžti kaip baudžiamajame įstatyme numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių visumą, lemiančią vienos ar kitos pavojingos veikos pripažinimą nusikaltimu.⁵ Su nežymiomis korekcijomis, kurias lemia pasikeitę baudžiamieji įstatymai, ši samprata gali būti perimta ir nusikalstamos veikos sudėties apibrėžimui.

Jokia pavojinga visuomenei veika negali būti laikoma nusikaltimu, jeigu ji nenumatyta baudžiamajame įstatyme. Taigi pagal kontinentinę baudžiamąją teisę nusikaltimu laikoma tik tokia veika, kurią baudžiamasis įstatymas numato kaip pavojingą visuomenei. Kiekvieno konkretaus nusikaltimo apibrėžimas – tai jo tikslų, aiškių ir pakankamų požymių nurodymas. Baudžiamąjo įstatymo numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių visuma vadinama nusikaltimo sudėtimi. Taigi, nusikaltimo sudėtis yra jo norminės būties forma. Be šios formos nėra nusikaltimo.

Tam, kad padarytą veiką būtų galima pavadinti nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu, tai yra nusikalstama veika, o asmenį nusikaltėliu, nepakanka įvertinti vien išorinį, akiai matomą elgesį. Žmogaus poelgis turi būti vertinamas visapusiškai, imant domėn

⁴ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 144.

⁵ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 145.

ir akiai matomas, išorines, ir gilumines, vidines, t.y. psichines, žmogaus poelgio paskatas. Todėl, vertinant žmogaus poelgį kaip nusikalstamą ar nenusikalstamą, baudžiamojoje teisėje naudojamas nusikalstamos veikos sudėties modelis. Remiantis šiuo modeliu, norint padaryti išvadą apie nusikalstamą ar nenusikalstamą veikos pobūdį, būtina nustatyti nusikalstamos veikos sudėtį kaltininko veikoje, t.y. faktą, kad asmens poelgiui yra būdingi visi baudžiamajame įstatyme numatytos ir draudžiamos veikos požymiai. Taigi nusikalstamos veikos sudėtis – tai teisinė žmogaus poelgio ar juridinio asmens veiklos akto priešingumo baudžiamajai teisei išraiška. Be abejo, nusikalstamos veikos sudėtis pagal turinį yra platesnė už išorinę – dažnai vadinamą objektyviaja nusikalstamos veikos puse. Ji įtraukia ir psichinius akiai nematomus veikos požymius.⁶

Nusikalstamos veikos sudėties modelis Lietuvoje jau daug metų naudojamas ir įstatymų leidybos, ir teisės taikymo praktikoje. Pirmiausia jį naudoja įstatymų leidėjas. Priimdamas baudžiamąjį įstatymą ir nustatydamas veikos baudžiamumą, įstatymų leidėjas sukuria tam tikros nusikalstamos veikos modelį, kuriame aprašo nusikalstamos veikos požymius. Nusikalstamos veikos požymiai baudžiamajame įstatyme aprašomi nusikalstamos veikos sudėties forma.

Poreikis nustatyti nusikalstamos veikos sudėtį praktinėje teisėsaugos institucijų ir teismų veikloje negali būti savitiksliis. Nustatyta nusikalstamos veikos sudėtis leidžia pavadinti veiką nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu, o asmenį, padariusį veiką, vadinti nusikaltėliu. Kol tai nėra nustatyta, įrodyta, negalima veikos vadinti nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu, o ją padariusio asmens nusikaltėliu.⁷ Todėl, „niekas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu jo padarytoje veikoje nėra nusikaltimo sudėties“.⁸

Baudžiamieji Lietuvos Respublikos įstatymai tikslios nusikaltimo ar nusikalstamos veikos sudėties sąvokos nepateikia. Pastebėtina, kad baudžiamuosiuose įstatymuose nėra pakankamai tiksliai vadovaujamosi mokslo sukurta terminija, nėra išaiškinti tekste pavartoti terminai, o baudžiamuosiuose įstatymuose vartojama leksika nepakankamai suderinta, tuo sudaroma terpė keblumų atsiradimui teisingai taikant bei interpretuojant įstatymus. Baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) vartojama sąvoka „veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių“, kai kalbama apie aplinkybes, dėl kurio baudžiamasis

⁶ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 175.

⁷ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 176.

⁸ APANAČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius: 1980, p.

procesas negalimas (BPK 3 str. 1 d. 1 p.); „nusikalstamos veikos požymių“ paaiškėjimas ar nustatymas – kalbant apie prokuroro ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigą atskleisti nusikalstamos veikas (BPK 2 str., 166 str. 1 d. 2 p.). Tuo tarpu kai pagal BK terminiją daugiausia yra vartojamos tokios sąvokos kaip „veikoje yra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtis“ (BK 23 str. 2 d.) arba „veikoje yra kitos nusikalstamos veikos sudėtis“ (BK 33 str. 3 d.).

Tačiau labiausiai nusikalstamos veikos sudėties sąvoka, jos turinys baudžiamosios teisės teorijoje yra siejamas su BK antruoju straipsniu. Tuo pažymėtina, kad nusikalstamos veikos sudėtis yra baudžiamosios atsakomybės pagrindas pagal baudžiamąją teisę. BK 2 straipsnio 4 dalyje teigiama, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį.⁹ Nusikalstamos veikos sudėtis – baudžiamajame įstatyme numatytų objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių, kurie apibūdina pavojingą veiką kaip tam tikrą nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, visuma. Nusikalstamos veikos sudėties požymiai būtini, kad pavojinga veika būtų pripažinta nusikalstama, o kaltas asmuo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Jei nėra bent vieno iš šių požymių, nėra ir nusikalstamos veikos sudėties. Nusikalstamos veikos sudėties požymiai taip pat yra pakankami, kad pavojinga veika būtų pripažinta nusikalstama, o kaltas asmuo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Kiekviena pavojinga veika gali turėti daug įvairių požymių, kurių formalizuoti įstatyme neįmanoma. Įstatymų leidėjas turi išskirti tik pagrindinius, esminius požymius, pagal kuriuos pavojinga veika pripažįstama nusikalstama ir ją galima atriboti nuo kitų nusikalstamų veikų arba teisės pažeidimų. Nusikalstamos veikos sudėtis – teisinė sąvoka, kuri nurodo teisiškai reikšmingus kiekvieno nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymius. Nusikalstamos veikos sudėtis leidžia ne tik atskirti nusikalstamą veiką nuo nenusikalstamos, nustatyti, kokios rūšies nusikalstama veika padaryta, bet ir atriboti vieną nuo kitos nusikalstamos veikas, turinčias panašius požymius.¹⁰

Baudžiamajame kodekse yra vartojama sąvoka „nusikalstama veika“. Nusikalstamos veikos, atsižvelgiant į jų sankcijų griežtumą, yra skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Tiek nusikaltimas, tiek baudžiamasis nusižengimas turi turėti tam tikrų, jiems abiemis bendrų požymių visumą, t.y. jų sudėtį. Taigi, pagal naująjį BK sąvoka „nusikaltimas“

⁹ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 176-177.

¹⁰ PRAPIESTIS, J., et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 25 – 26.

tapo siauresne. Platesnė sąvoka, apibūdinanti visas baudžiamojo įstatymo uždraustas veikas, yra „nusikalstama veika“. Taigi, baudžiamosios teisės teorijoje turėtume kalbėti ne apie nusikaltimo, o apie nusikalstamos veikos sudėtį.¹¹

Tačiau greta termino „nusikalstama veika“ dažnai vartojamas nusikalstamos veikos sudėties terminas. Kartais bus teigiama, kad padaryta nusikalstama veika turi nusikalstamos veikos sudėtį. Teisininkams labai svarbu tiksliai vartoti sąvokas, todėl reikia išsiaiškinti, kas yra bendro tarp šių terminų ir kuo jie skiriasi, kada vartotina „nusikalstama veika“, o kada „nusikalstamos veikos sudėtis“.

Nusikalstama veika yra objektyviosios tikrovės reiškiny, tai žmogaus poelgis, kuris kelia pavojų visuomenės vertybėms, todėl įstatymo uždraustas. Būtent baudžiamojo įstatymo draudimas daro žmogaus poelgį nusikalstamą. Darant nusikalstamą veiką, ją galima stebėti savo akimis. Aišku, negalima iš karto daryti teisiškai pagrįstos išvados esant nusikalstamos veikos sudėčiai, bet preliminarią išvadą, kad yra nusikalstamos veikos požymių, padaryti galima. Tokią išvadą daro ir teisininkai, pradėdami ikiteisminį tyrimą, surašydami kaltinamąjį aktą. Ikiteisminiam tyrimui pradėti reikia nustatyti nusikalstamos veikos požymius, o norint surašyti kaltinamąjį aktą ar nuosprendį, reikia būti įsitikinusiam esant nusikalstamos veikos sudėčiai.

Nusikalstamos veikos sudėtis, priešingai nei nusikalstama veika, nėra objektyviosios tikrovės reiškiny. Nusikalstamos veikos sudėties neįmanoma pamatyti, paliesti. Nusikalstamos veikos sudėtis – tai mokslinė abstrakcija, teisės mokslo išradimas, įrankis padaryti išvadą apie nusikalstamą veikos pobūdį. Tai nusikalstamo reiškinyo teisinė išraiška, teisinis apvokimas, įrėminimas. Tačiau jis yra būtinas išvadai apie nusikalstamą veiką padaryti. Tik bylą tiriant ir atliekant teisminį nagrinėjimą įrodžius visus inkriminuotus nusikalstamos veikos sudėties požymius, galima pavadinti veiką nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu.

Taigi esminė šių terminų skirtybė yra ta, kad nusikalstamos veikos terminas vartojamas apibrėžti objektyvios tikrovės reiškiny, uždraustą baudžiamuoju įstatymu, pavyzdžiui, vagystę ar nužudymą. Nusikalstamos veikos sudėties terminas vartojamas teisiškai įvertinti objektyvios tikrovės reiškiny ir konkretų atvejį.

Nusikalstamos veikos sudėties terminas nėra išskirtinis Lietuvos baudžiamosios teisės teorijos reiškiny. Šis terminas imtas vartoti dar XVIII amžiuje kaip procesinis pagrindas

¹¹ Darbe naudojantis literatūros šaltiniais paliekama juose vartojama teisinė leksika.

pradėti baudžiamąjį persekiojimą. Vėliau šis principas buvo pagrįstas ir išplėtotas Čezarė Bekarijos (lotyniškai jis skamba „*non crimen sine lege*“).¹²

Dabar nusikalstamos veikos sudėties terminas vartojamas daugumos Europos valstybių baudžiamosios teisės vadovėliuose ar net įstatymuose. Kaip ir Lietuvoje, nusikalstamos veikos sudėtis yra baudžiamosios atsakomybės pagrindas. Tačiau įvairių Europos valstybių teisėje nusikalstamos veikos sudėtis suprantama nevienodai. Anglijos baudžiamojoje teisėje ji apima tik objektyviają (lot. – *actus reus*) ir subjektyviają nusikalstamos veikos pusę (lot. *mens rea*), tuo tarpu subjekto amžius ir nusikalstamos veikos objekto požymiai neapima šio termino.¹³ Panašiai nusikalstamos veikos sudėtis suprantama ir JAV baudžiamojoje teisėje. Labiausiai mokslas apie nusikalstamos veikos sudėtį išplėtotas Vokietijos baudžiamosios teisės atstovų. Vokietijos baudžiamojoje teisėje nusikalstamos veikos sudėtis (vok. – *Tatbestand*) suprantama panašiai kaip ir mūsų baudžiamojoje teisėje. Į ją įtraukiama baudžiamojo įstatymo saugomos teisinės vertybės, nusikalstama veika, padariniai, priežastinis ryšys, subjektas, kaltės forma. Tačiau, be nusikaltimo sudėties, išskiriamas kaltumo (vok. – *Schuld*) terminas, kuris greta nusikalstamos veikos sudėties yra vienas iš baudžiamosios atsakomybės pagrindų. Nusikalstamos veikos sudėtis pagal vokiečių baudžiamąją teisę nulemia tik veikos priešingumą teisei, bet ne asmens kaltumą. Veika gali būti priešinga baudžiamajai teisei, bet nekalta, taigi neužtraukia baudžiamosios atsakomybės. Vokiečių mokslininkų teiginius apie nusikalstamos veikos sudėtį perėmė tuometės Tarybų Sąjungos baudžiamoji teisė. Tiesa, mokymas apie nusikalstamos veikos sudėtį buvo išplėtotas ir šiek tiek nutolta nuo vokiškosios nusikalstamos veikos sudėties koncepcijos. Lietuvos baudžiamojoje teisėje nusikalstamos veikos sudėties samprata ir jos turinys ilgą laiką buvo apibrėžiama analogiškai nusikalstamos veikos sudėties sampratai Rusijos ir kitų NVS bei kai kurių Rytų Europos valstybių teisėje. Tai neturėtų stebinti. Juk ir Lietuvos, ir Rytų Europos valstybių baudžiamoji teisė ilgą laiką buvo veikiama Rusijos baudžiamosios teisės doktrinos, todėl perėmė analogišką Rusijai nusikalstamos veikos sudėties sampratą.

Po nepriklausomybės atkūrimo mokymas apie nusikalstamos veikos sudėtį buvo išplėtotas ir nutolta nuo ankstesnės tarybinės nusikaltimo sudėties koncepcijos, perimti kai kurie analogiškosios ir vokiškosios mokyklų koncepcijos elementai.¹⁴

Nusikalstamos veikos sudėtis turi didelę reikšmę teisingai kvalifikuojant nusikaltimus. Tinkamas nusikaltimo sudėties supratimas, mokėjimas teisingai ir juridškai pagrįstai

¹² BEKARIJA, Č. *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Vilnius: Mintis, 1992.

¹³ JAMES, PH. S. *Introduction to English Law*. London: Butterworths, 1989, p. 175 - 176.

¹⁴ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 179.

išanalizuoti ją kiekvienu konkrečiu atveju įgalina reikiamai kvalifikuoti padarytą veiką. Tik teisingai kvalifikavus padarytą veiką asmuo gali būti teisingai nubaustas.

Tiriant nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus nepakanka žinoti, kad nusikalstamos veikos sudėtis yra vienintelis baudžiamosios atsakomybės pagrindas ir ją reikia įrodyti, tiriant nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Imantis nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų įrodinėjimo proceso, nusikalstamos veikos sudėtį reikia pažinti, būtina žinoti, iš ko ji susideda, ką apibūdina terminas „nusikalstamos veikos sudėtis“, koks jos turinys, ką konkrečiai reikia nustatyti baudžiamojoje byloje, įrodinėjant nusikalstamos veikos sudėtį.

Nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties modelį sudaro tam tikri požymiai, kurie apibūdina nusikalstamą veiką, ir jie yra pagrindas išvadai apie nusikalstamos veikos sudėtį. Nusikalstamos veikos sudėties modelis tradiciškai skirstomas į sudedamąsias dalis. Tarybinėje baudžiamosios teisės mokykloje nusikaltimo sudėties požymiai buvo skirstomi į keturias grupes: objekto, objektyviosios pusės, subjekto ir subjektyviosios pusės požymius – „sudėties nėra, kai nėra bent vieno jos elemento (objekto, subjekto, objektyvinės, subjektyvinės pusių)“.¹⁵ Atsižvelgiant į baudžiamosios teisės teorijos pasikeitimus ir artėjant prie europietiškojo nusikaltimo sudėties modelio nusikalstamos veikos sudėties požymiai imami skirstyti į dvi grupes: objektyviuosius ir subjektyviuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius. Kiekviena grupė požymių apibūdina vieną nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo dalį. Objektyvieji nusikaltimo sudėties požymiai apibūdina išorinę, matomą žmogaus poelgio pusę. Prie objektyviųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių priskirtini: baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės, pavojinga veika, nusikalstamos veikos dalykas, nusikalstamos veikos padarymo būdas, jos padarymo laikas, vieta ir priemonės, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, nusikalstamos veikos pavojingi padariniai, priežastinis padarytos veikos ir kilusių (įstatyme numatytų) pavojingų padarinių ryšys, asmens, trauktino baudžiamojon atsakomybėn, amžius, specialaus subjekto požymis.

Paminėtus objektyviuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius sąlygiškai galima suskirstyti į dvi grupes: 1) objektyvūs sudėties požymiai, apibūdinantys nusikalstamą veiką, ir 2) objektyvūs sudėties požymiai, apibūdinantys asmenį, padariusį nusikalstamą veiką. Prie pastarųjų priskirtini du požymiai – asmens, trauktino baudžiamojon atsakomybėn, amžius,

¹⁵ APANAVIČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius: 1980, p. 56.

specialusis subjekto požymis. Visi kiti objektyvūs sudėties požymiai apibūdina nusikalstamą veiką.¹⁶

Požymiai, apibūdinantys nematomą, t.y. vidinę, psichinę nusikalstamos veikos pusę, priskiriami prie subjektyviųjų nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties požymių. Subjektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai yra: pakaltinamumas, kaltė, nusikalstamos veikos padarymo motyvas, nusikalstamos veikos padarymo tikslas.

Objektyvieji ir subjektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai skirstomi į pagrindinius ir fakultatyvius nusikalstamos veikos sudėties požymius. Ši klasifikacija yra labai svarbi įrodinėjant nusikalstamas veikas. Prie pagrindinių nusikalstamos veikos sudėties požymių priskiriami tie nusikalstamos veikos sudėties požymiai, kurie įstatymo leidėjo yra naudojami aprašant kiekvienos nusikalstamos veikos sudėties požymius, taigi jie įeina į kiekvienos nusikalstamos veikos sudėtį ir privalo būti įrodinėjami byloje, tiriant kiekvieną nusikalstamą veiką. Fakultatyviems nusikalstamos veikos sudėties požymiams priklauso požymiai, kuriuos įstatymų leidėjas panaudoja formuluodamas ne kiekvieną, o tik kai kurias nusikalstamų veikų sudėtis. Šie požymiai įeina ne į visas nusikalstamų veikų sudėtis, todėl yra įrodinėjami tiriant ne visas bylas.¹⁷

Atkreiptinas dėmesys, kad nusikalstamos veikos sudėties požymius skirstyti į pagrindinius ir fakultatyvius prasminga tik teoriniu bendrosios nusikalstamos veikos sudėties lygiu. Konkrečios nusikalstamos veikos sudėties (pvz., vagystės, nužudymo) visi požymiai, kurie įeina į jos sudėtį, yra įrodinėjami.¹⁸

Norint išsamiau suprasti nusikaltimo (ir/ar baudžiamojo nusižengimo) sudėties sąvoką, jos paskirtį reikia panagrinti nusikalstamos veikos sudėties santykio su baudžiamosios teisės Specialiosios dalies normos dispozicija bei nusikalstama veika klausimus.

Kiekviena konkreti nusikalstamos veikos sudėtis yra betarpiškai susijusi su baudžiamojo įstatymo Specialiosios dalies konkrečios normos dispozicija. Normos dispozicija – tai nusikalstamos veikos sudėties išraiškos baudžiamajame įstatyme forma. Būtent nusikaltimo sudėties svarbiausi požymiai yra aprašomi baudžiamojo įstatymo Specialiosios dalies normos dispozicijoje. Apie vienos ar kitos nusikaltimo sudėties požymius mes sprendžiame iš šios normos dispozicijos. Įstatymo leidėjas, formalizuodamas pavojingos veikos požymius, kurie vėliau laikomi nusikaltimo sudėtimi, juos aprašo

¹⁶ PIESLIAKAS, V.. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 180.

¹⁷ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 180-181.

¹⁸ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 182.

baudžiamojo įstatymo Specialiosios dalies normos dispozicijoje. Tačiau nusikaltimo sudėtis ir Specialiosios dalies normos dispozicija nėra tapačios sąvokos. Paprastai baudžiamojo įstatymo Specialiosios dalies normos dispozicijoje nebūna aprašyti visi konkretūs nusikaltimo sudėties požymiai. Dažniausiai subjektyvūs nusikaltimo sudėties požymiai, apibūdinantys kaltę, pakaltinamumą, subjekto amžių ir t.t., būna reglamentuoti baudžiamojo įstatymo bendrosios dalies normose (žr. BK 13 – 20 straipsnius). Todėl aiškinantis konkrečius nusikaltimo sudėties požymius reikia remtis ne tik Baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies, bet ir Bendrosios dalies normomis. Kiekviena baudžiamosios teisės norma, kiekviena nusikaltimo sudėtis egzistuoja visos baudžiamosios teisės sistemoje kaip jos sudėtinė dalis.

„Nusikaltimo sudėtis – tai teisininkams profesionalams skirtas įrankis padarytoms veikoms vertinti remiantis atitinkamu baudžiamuoju įstatymu“.¹⁹ Tai ne kas kita, kaip nusikaltimo kvalifikavimas, kuomet yra nustatomas tapatingumas tarp faktinių padarytos veikos požymių ir baudžiamosios teisės normoje numatytos nusikaltimo sudėties požymių ir kuomet visa tai yra juridškai įtvirtinama specialiame akte.²⁰

Nusikaltimų kvalifikavimas – tai tapatumo tarp veikos požymių ir Baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje numatytos nusikaltimo sudėties nustatymas ir šio tapatumo įtvirtinimas procesiniuose dokumentuose.²¹ Rusijos autorių teigimu (vadovaujantis autorius prof. *Б.В.Здравомыслов*) nusikalstamos veikos kvalifikavimas yra suprantamas kaip tikslaus atitikimo tarp įvykdytos visuomenei pavojingos veikos požymių ir nusikalstamos veikos sudėties požymių, numatytų konkrečioje BK Specialiosios dalies normoje, nustatymas ir teisinis įtvirtinimas. Teisingas nusikaltimo kvalifikavimas yra reikšmingas socialine, politine ir teisine prasmėmis.²²

Kvalifikuoti nusikaltimą - reiškia duoti jo juridinį vertinimą, nurodyti atitinkamą baudžiamąją teisinę normą, kurioje yra numatyti šio nusikaltimo požymiai. Tokio vertinimo rezultatai atsispindi atitinkamai procesiniuose dokumentuose. Iš čia nusikaltimo kvalifikavimo sąvoka turi dvi prasmes baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje: 1) kvalifikavimas kaip tam tikras loginis procesas, tam tikro asmens veikla, kurios metu

¹⁹ PIESLIAKAS, V. *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 34.

²⁰ APANAVIČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius: 1980, p.7 .

²¹ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 148.

²² ЗДРАВОМЫСЛОВ, Б.В., *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть*. Издание второе, переработанное и дополненное, Москва: Юристъ, 1999, p. 102.

nustatomas tapatumas tarp konkrečios veikos ir BK bendrojoje ir specialiojoje dalyse numatytų nusikaltimo sudėties požymių; 2) kaip atitinkamas visuomenei pavojingos veikos teisinis įvertinimas, t.y. oficialus pripažinimas, kad šios veikos požymiai atitinka tam tikroje normoje numatyto nusikaltimo sudėties požymius, bei jo įtvirtinimas atitinkamame teisės normos taikymo akte.²³

Baudžiamajame įstatyme uždraustos veikos viena nuo kitos skiriasi pagal požymius, sudarančius jų sudėtis. BK nėra ir negali būti nei vieno nusikaltimo, kuris sutaptų su kitu savo sudėties požymiais. Taigi pagal nusikaltimo sudėties požymius vieni nusikaltimai atribojami nuo kitų. Nusikaltimai gali sutapti pagal kelis nusikaltimo sudėties požymius, bet visada yra toks nusikaltimo sudėties požymis, kuris leidžia šį nusikaltimą atskirti nuo kitų panašių nusikaltimų. Pavyzdžiui, vagystė (BK 178 str.) ir sukčiavimas (BK 182 str.) yra labai panašūs nusikaltimai. Jų objektas tas pats – nuosavybės santykiai, subjektyvioji pusė – tyčia, veika – aktyvūs veiksmai, pasireiškiantys svetimo turto užvaldymu. Tačiau šie nusikaltimai skiriasi nusikaltimo padarymo būdu bei subjekto požymiais. Vagystė padaroma slaptai ar atvirai pagrobiant turtą, o sukčiavimas padaromas užvaldant turtą apgaule; vagystės subjektas yra fizinis, pakaltinamas asmuo, sulaukęs 14 metų, o sukčiavimo – asmuo, sulaukęs 16 metų.²⁴

Kaip jau buvo minėta, tik tuomet, kai padaryta veika (faktinė sudėtis) visiškai atitinka įstatymo aprašytą nusikaltimo sudėtį (modelį), yra pagrindas padarytą veiką vadinti nusikaltimu. Dėl to akivaizdu, kad net menkiausias netikslumas nustatant bet kurio BK Specialiosios dalies straipsnyje aprašytos nusikaltimo sudėties požymius, nulemia ir padarytos veikos kvalifikavimo klaidas. Iš BK straipsnio analizės visuomet būtina nustatyti, kas laikytina požymiu, būdingu nusikaltimo sudėčiai. Baudžiamosios teisės doktrina nurodo, kad nusikaltimo požymiai turi atitikti šiuos reikalavimus: 1) turi būti tiesiogiai nustatyti įstatyme arba vienareikšmiškai išplaukti iš jo; 2) negali būti išvestiniai iš kitų požymių; 3) turi būti būdingi visiems tos rūšies nusikaltimams; 4) vienas požymis ar kartu su kitais leidžia atskirti šį nusikaltimą nuo kitų; 5) bent vieno nusikaltimo sudėties požymio, aprašyto baudžiamajame įstatyme, veikoje nebuvimas leidžia tvirtinti, kad nusikaltimo nepadaryta.²⁵

²³ APANAVIČIUS, M.; PAVILONIS V., *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980, p.6.

²⁴ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 148.

²⁵ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. 2-asis papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 28.

Požymio nustatymas įstatyme reiškia, kad iš BK straipsnio teksto suvokiama, jog tokia savybė turi savarankišką reikšmę ir nėra išvestinė iš kitų savybių. Nusikaltimo sudėties požymis turi būti būdingas tam tikros rūšies nusikaltimams. Vadinasi, visiems be išimties nusikaltimams jis yra būtinas. Antai visiems nužudymams (BK 129 str.) būdinga tai, kad neteisėtai atimama gyvybė. Jeigu nukentėjusysis dėl padarytos veikos nemirė, tuomet galima kalbėti apie tik apie pasikėsinimą nužudyti. Nusikaltimui, numatytam BK 253 str., būdinga tai, kad šaunamasis ginklas, šaudmenys, sprogmenys ar sprogstamosios medžiagos laikomos, įgyjamos, gaminamos arba realizuojamos neteisėtai. Šiuo atveju nesvarbu, ar neteisėtai laikomas tik ginklas, ar ir kiti sprogmenys, ar visa tai buvo tik laikoma ar ir gaminama bei realizuojama ir t.t.

Nusikalstamos veikos sudėties požymių visuma yra būtinas ir pakankamas pagrindas asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Taigi aptariant kiekvieną nusikalstamą veiką būtina nustatyti, kokių požymių visuma ją apibūdina. Bent vieno požymio nebuvimas paprastai yra susijęs su dviem galimomis pasekmėmis: įstatymas numato kitą veiką, kurioje toks požymis nebūtinas, pavyzdžiui, jeigu veika kvalifikuojama kaip nužudymas, padarytas itin žiauriu būdu (BK 129 str. 2 d. 6 p.), bet žiaurumo nenustatyta, tai tokia veika gali atitikti paprastą nužudymą (BK 129 str. 1 d.). Tačiau tam tikro požymio nebuvimas gali nulemti tai, kad veikos apskritai nebus galima pripažinti nusikaltimu (pavyzdžiui, minėtuose nužudymuose esant subjekto nepakaltinamumui asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn apskritai yra neįmanomas).

Nusikalstamos veikos sudėties požymių visuma svarbi dar ir tuo, kad tai sudaro pakankamą pagrindą asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Faktinės sudėties požymių atitikimas įstatymo aprašytąją daugiau nereikalauja jokio aiškinimosi.

Nusikalstamos veikos sudėties požymių vienareikšmiškas išaiškinimas ne visuomet yra paprastas. Įstatymų leidėjas, siekdamas teksto lakoniškumo ar dėl kitų įstatymų leidybos technikos savybių, nusikalstamos veikos sudėties požymius ne visuomet aprašo vienodai išsamiai.

BK straipsnių analizė leidžia teigti, kad visuomet yra plačiau aprašoma veika, jos ypatumai, nusikalstamos veikos padariniai. Įstatymų leidėjas tai daro neatsitiktinai, nes dažniausiai nusikalstamos veikos pobūdis nulemia ir kitus nusikaltimo požymius. Antai kaltės turinys atskleidžiamas iš objektyviai padarytų veiksmų ar neveikimo analizės. Be to, daugelis nusikaltimų vienas nuo kito skiriasi veikos ypatumais. Kartu pabrėžtina, kad

nežiūrint veikos aprašymo įstatyme detalumo, kvalifikavimo klaidos dažniausiai pasitaiko dėl neteisingo jos vertinimo.

BK Specialiosios dalies straipsniuose bendrųjų subjekto požymių paprastai nenurodoma. BK bendrojoje dalyje nustatoma nusikaltimo subjekto amžiaus minimali riba atskiroms nusikaltimų grupėms. Ten pat išsprendžiamas ir asmens pakaltinamumas. Kadangi baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik pakaltinamas asmuo, specialios nuorodos, aprašant konkretų nusikaltimą, nereikia. Tačiau jeigu nusikaltimą gali padaryti tik tam tikras savybes turintis subjektas, tai yra nurodyta tam tikrai nusikaltimų grupei (pavyzdžiui, pareigūnas, karys) arba konkrečiam nusikaltimui (piliėtis – valstybės išdavime (BK 117 str.), motina – naujagimio nužudyme (BK 131 str.), 18 metų asmuo – įtraukime nepilnamečio į nusikalstamą veiką (BK – 159 str.) arba girtavimą (BK 161 str.) ir pan. Kvalifikuojant veiką žinotina, kad specialios subjekto savybės būtinos tik nusikaltimo vykdytojui. Kiti nusikaltimo bendrininkai tokių savybių gali ir neturėti.

Naujai priimto BK bendrojoje dalyje specialiai numatyta, kad visos nusikaltimo sudėtyys yra konstruojamos tik su tyčine kalte. Tačiau jeigu veika gali būti padaryta esant neatsargiai kaltei, tokia nuoroda yra kiekviename specialiosios dalies straipsnyje. Tokia kaltės aprašymo įstatyme konstrukcija gerokai palengvina jos nustatymo tikslumą ir padeda išvengti kvalifikavimo šioje srityje klaidų.²⁶

„Nusikaltimo kvalifikavimas nustato ir atitinkamai procesiniuose dokumentuose užfiksuoja tam tikrą baudžiamąjį teisinį santykį“.²⁷ Kaip antai oficiali veikos kvalifikacija fiksuojama atitinkamuose baudžiamąjo proceso dokumentuose (pvz. kaltinamajame akte, nuosprendyje). Pagal BPK 219 str. 5 p. „kaltinamajame akte turi būti tiksliai nurodyti visi kaltinimo formulavimui reikšmingi BK bendrosios ir specialiosios dalių straipsniai, jų dalys ir punktai, pažymint, kokią BK nuostatą kaltinamasis pažeidė“.²⁸

Teisingas nusikaltimų kvalifikavimas yra viena iš svarbių garantijų, vykdamas įstatymu grindžiamą baudžiamąjį teisingumą, taigi teisingas nusikaltimo kvalifikavimas yra svarbi prielaida teisėtumui užtikrinti. Neteisintas nusikaltimo kvalifikavimas sukelia nemažą žalingų pasekmių: nepagrįstai nuteisiami ar išteisinami asmenys, neteisingai paskiriama bausmė ir t.t.

²⁶ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. 2-asis papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 28 - 30.

²⁷ APANAIVIČIUS, M.; PAVILONIS, V., *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai.* Vilnius, 1980, p.15.

²⁸ GODA, G., et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys,* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 600.

Kvalifikavimo klaidų pasitaiko ir dirbant su kvalifikavimo prielaidomis, ir pačiame kvalifikavimo procese, ir gautų išvadų formulėse, kurios išdėstomos procesiniuose dokumentuose. Klaidų atsiranda dėl netinkamo faktų ištyrimo, netikslaus baudžiamojo įstatymo interpretavimo, kvalifikuojančio subjekto profesinės teisinės sąmonės defektų, kvalifikavimo principų, taisyklių pažeidimų, kompetencijos nepaisymo ir kt. Baudžiamosiose bylose priimami procesiniai sprendimai kartais grindžiami būtent klaidų konstatavimu, ne visada turint galimybę atskleistas klaidas ištaisyti tame pačiame sprendime. Tenka bylą gražinti iš naujo nagrinėti pirmosios ar apeliacinės instancijos teismui ir pan.²⁹

Teisingas nusikaltimų kvalifikavimas yra reikšmingas teisminei statistikai. Esant neteisingam nusikaltimų kvalifikavimui, neatsispindi realus nusikalstamumo dydis, struktūra ir dinamika. Tuo pačiu apsunkinamas prevencinių priemonių valstybės mastu ruošimas.³⁰

1.2. Nusikalstamų veikų sudėčių sistema ir kvalifikuotų sudėčių vieta sudėčių sistemoje

Nusikaltimų sudėtys baudžiamosios teisės teorijoje gali būti klasifikuojamos „vertikaliai”, t.y. skirtingais lygmenimis, bei „horizontaliai”, t.y. vienu lygmeniu remiantis atitinkamais kriterijais.³¹

Baudžiamojoje teisės teorijoje išskiriami trys nusikaltimų sudėčių lygmenys: konkreti, rūšinė ir bendroji nusikaltimo sudėtis.

Konkreti nusikaltimo sudėtis – tai požymių, būdingų atitinkamam nusikaltimui (pavyzdžiui, vagystei, kontrabandai, tyčiniam nužudymui ir pan.), visuma. Apie konkrečią nusikaltimo sudėtį kalbama tais atvejais, kai turima omeny įstatymo formuluotė, apibrėžianti atitinkamus pavojingos veikos požymius. Būtent BK Specialiosios dalies straipsnių dispozicijose ir aprašytos konkrečios nusikaltimų sudėtys. Kiekviena konkreti sudėtis apibūdina keturias nusikaltimo puses: jo objektą, objektyviąją pusę, subjektą ir subjektyviąją pusę. Kaip tik pagal požymius, sudarančius konkrečią nusikaltimo sudėtį, vieni nusikaltimai atribojami nuo kitų. Veikoje nustatius konkrečios nusikaltimo sudėties požymius konstatuojama, kad yra padarytas nusikaltimas.

²⁹ BIELIŪNAS, E. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo studijų orientyrai. Mokslo darbai. *Teisė*. 2008 66(1). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 21.

³⁰ APANAVIČIUS, M., PAVILONIS, V., *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980, p.16.

³¹ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 152.

Rūšinė nusikaltimo sudėtis – tai baudžiamajame įstatyme numatytų požymių, apibūdinančių vienarūšių nusikaltimų grupę, visuma. Rūšinė nusikaltimo sudėtis apima požymius, būdingus nusikaltimų grupei, turinčiai vieningą rūšinį objektą. Pagal šį kriterijų išskiriami nusikaltimai nuosavybei, valstybės tarnybai, teisingumui ir t.t. Rūšinė nusikaltimo sudėtis yra abstrakcija, kurios nežino įstatymas. Manoma, kad rūšinės nusikaltimo sudėties analizė padeda geriau suprasti ir sugrupuoti konkrečias nusikaltimo sudėtis. Todėl ji turi ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę.

Bendroji nusikaltimo sudėtis – tai požymių, būdingų apskritai visiems nusikaltimams, visuma. Bendroji nusikaltimo sudėtis apima visas konkrečias nusikaltimų sudėtis. Remdamiesi bendrąja nusikaltimų sudėtimi mes pažįstame konkrečias nusikaltimų sudėtis. Bendroji nusikaltimų sudėtis apima tuos požymius, kurie yra būdingi kiekvienai pavojingai veikai, uždraustai baudžiamojo įstatymo. Pagrindinė bendrosios nusikaltimo sudėties paskirtis – atskleisti visų nusikaltimui būdingų požymių turinį. Remdamiesi bendrąja nusikaltimo sudėtimi nusikalstamas veikas galime atriboti nuo nenusikalstamų veikų.

Atitinkamu būdu yra klasifikuojamos ir konkrečios nusikaltimų sudėtys. Jos skirstomos į grupes pagal pavojingumo laipsnį, nusikaltimo sudėties požymių aprašymo būdą ir konstrukcijos ypatumus.

Įstatymo leidėjas konstatuodamas nusikaltimo sudėtis atsižvelgia į tai, kad vienos rūšies nusikalstamos veikos gali skirtis savo pavojingumo laipsniu, kuriam įtakos turi ir objektyvūs, ir subjektyvūs požymiai. Pagal šį kriterijų nusikaltimų sudėtys kvalifikuojamos į:

1) pagrindines - neturinčias, nei didinančių, nei mažinančių veikos pavojingumą požymių. Ši nusikaltimo sudėtis apima tokius nusikaltimo požymius, kurie yra būdingi kiekvienam atitinkamos rūšies nusikaltimui (pavyzdžiui, paprastoji vagystė – naujojo BK 178 str. 1d., tyčinis nužudymas – naujojo BK 129 str. 1 d. ir pan.);

2) kvalifikuotas (su požymiais, didinančiais nusikaltimo pavojingumo laipsnį);

3) privilegijuotas (su požymiais, mažinančiais veikos pavojingumo laipsnį). Privilegijuota nusikaltimo sudėtis – tai sudėtis be bendrų atitinkamos rūšies nusikaltimo požymių, turinti požymius, kurie mažina šios rūšies nusikaltimo pavojingumą. Privilegijuotos sudėtys BK gali būti sukonstruotos skirtinguose straipsniuose (pavyzdžiui, tyčinio nužudymo didžiai susijaudinus sudėtis – naujojo BK 130 str., palyginti su tyčinio nužudymo sudėtimi – naujojo BK 129 str. 1 d., yra privilegijuota) arba tų pačių straipsnių kitose dalyse (pvz., senojo BK 239 str. 2 d. ir pan.).

Atsižvelgdamas į pavojingų veikų įvairovę, jų struktūrinius ypatumus, jų kryptingumą įstatymo leidėjas pasirenka labai įvairius nusikaltimo sudėties požymių aprašymo baudžiamajame įstatyme būdus. Pagal nusikaltimo sudėties požymių aprašymo būdus visos nusikaltimų sudėty skirstomos į paprastąsias ir sudėtingąsias.

Paprastosios nusikaltimų sudėty – tai sudėty, kuriuose aprašomi vienos veikos, kuria kėsinamasi į vieną objektą, požymiai esant vienai kaltės formai. Paprastos nusikaltimų sudėty dar skirstomos į:

1. Aprašomąsias. Tai tokios nusikaltimų sudėty, kuriose ne tik nurodomi nusikaltimo požymiai, bet jie dar ir aprašomi.

2. Blanketines. Tai tokios nusikaltimų sudėty, kuriose tik nurodomi bendriausi nusikaltimo požymiai, o jų turinys atskleidžiamas kituose teisės norminiuose aktuose.

3. Nukreipiančiąsias. Tai tokios nusikaltimų sudėty, kurios nekonkretizuodamos nusikaltimo požymių nukreipia į kitą BK Specialiosios dalies straipsnį ar jo dalį.

Prie sudėtingų nusikaltimo sudėčių priskiriamos sudėty su dviem veiksmis, sudėty su alternatyviaisiais veiksmis. Senajame Baudžiamajame kodekse buvo sudėtinės nusikaltimo sudėty su administracine prejudicija.

Nusikaltimų sudėtyse su dviem veiksmis apibūdinant nusikaltimo objektyviąją pusę nurodomi du veiksmi, kurių abiejų padarymas yra būtinas, kad nusikaltimas būtų pripažintas baigtu. Tik vieno iš šių veiksmų atlikimas yra kvalifikuojamas kaip rengimasis ar pasikėsinimas padaryti nusikaltimą.

Nusikaltimų sudėty su alternatyviaisiais veiksniais – tai tokios sudėty, kuriose nusikaltimo objektyvioji pusė apibūdinama keliais alternatyviaisiais veiksmis ir bent vieno iš šių alternatyvių veiksmų atlikimas sudaro baigtinę nusikaltimo sudėtį. Nusikaltimo kvalifikavimui reikšmės neturi, ar buvo atliktas vienas, du ar visi trys alternatyvūs veiksmi.

Sudėtinės nusikaltimų sudėty yra su dviem objektais, dviem veiksmis ir dvejomis pasekmėmis. Vienas iš būdingiausių sudėtinės nusikaltimo sudėties su dviem objektais pavyzdžių yra plėšimo sudėtis. Būtent plėšimu kėsinamasi vienu metu į du objektus: nuosavybę ir asmens sveikatą. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad nusikaltimų sudėtyse su dviem objektais vienas iš jų yra pagrindinis (kaip tik remiantis juo vyksta BK Specialiosios dalies sistematizavimas), o kitas papildomas. Sudėtinės nusikaltimų sudėty su dviem veikomis susideda iš dviejų ar daugiau nusikalstamų veikų, kurios (jei yra nagrinėjamos izoliuotai viena nuo kitos) sudaro savarankiškas nusikaltimų sudėty. Nusikaltimų sudėty su

dviem pasekmėmis yra būdinga tai, kad jos kaip nusikaltimą kvalifikuojantį požymį numato papildomą pasekmę, kuri atitinkamu atveju gali sudaryti savarankišką nusikaltimo sudėtį.

Pagal konstrukciją nusikaltimų sudėtis galima suskirstyti į materialiąsias ir formaliąsias. Šis skirstymas remiasi tuo, kad kiekviena žmogaus veikla, tarp jų ir nusikalstama, gali būti išskirstyta į tam tikrus etapus: pasirengimas veikti ir pats veiksmas, atitinkamo rezultato pasiekimas.³²

Nusikaltimų sudėtys kurios apima ne tik pačią veiką, bet ir jos sukeltas pasekmes, vadinamos materialiosiomis nusikaltimo sudėtimis. Taip sukonstruotos vagysčių, nužudymų, kūno sužalojimų, bei daugelio kitų nusikaltimų sudėtys. Šiuo atveju nusikaltimo baigtumo momentas tokiose sudėtyse siejamas su tam tikrų pasekmių atsiradimu: mirtimi, kūno sužalojimo padarymu ir pan. Materialiose nusikaltimų sudėtyse pavojingos pasekmės yra pagrindinis nusikaltimo sudėties požymis ir jos yra įrodinėjamos tiriant nusikaltimą. Be to, materialiose nusikaltimų sudėtyse prie pagrindinių nusikaltimo sudėties požymių priskirtinas priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir pavojingų pasekmių. Taigi labai svarbu, prieš pradėdant tirti bylą, nustatyti, ar inkriminuojamo nusikaltimo sudėtis yra materialinė, ar formali, nes nuo to priklausys įrodinėjami byloje požymiai, taigi įrodinėjimo ribos.³³

Formaliosios nusikaltimų sudėtys yra tos, kuomet įstatymo leidėjas konstruodamas nusikaltimo sudėtį apsiriboja tik veikos aprašymu, o jos pasekmes palieka už nusikaltimo sudėties ribų. Šiuo atveju nusikaltimo baigtumui pakanka tik pačios veikos atlikimo, o pasekmių atsiradimas gali turėti reikšmės tik bausmės individualizavimui. Jei nusikaltimo sudėtis formali, baudžiamoji atsakomybė iškils už pačią veiką, neatsižvelgiant į pavojingas pasekmes, jei sudėtis materialinė, baudžiamoji atsakomybė kaip už baigtinį nusikaltimą iškils padarius veiką ir kilus pavojingoms pasekmėms.³⁴

Be nusikalstamų veikų sudėčių klasifikacijos baudžiamosios teisės moksle egzistuoja skirtingos sudėčių požymių rūšys, kas irgi turi reikšmės atskirų (tarp jų ir kvalifikuotų) sudėčių bruožų suvokimui bei jų konstruktyviai analizei. L. Gauhmanas (*Л. Д. Гаухман*) pateikia sekančią požymių klasifikaciją:

- 1) pagal požymių aprašymo būdą:

³² ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 153-156.

³³ PIESLIAKAS, V., *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį.* Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 45.

³⁴ PIESLIAKAS, V., *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį.* Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 45.

- negatyvūs požymiai, išreiškiami neigiamomis savybėmis (pavyzdžiui, BK 181 str. - neturėjimas teisėto pagrindo, 201 str. 3 d. – neturint tikslo realizuoti, 253 str. – neturint leidimo);

- pozityvūs požymiai, numatyti tiesiogiai baudžiamajame įstatyme, jie būtini bet kurioje nusikalstamoje veikoje, pavyzdžiui, veikimas, neveikimas;

2) pagal požymių konkretumo, pilnumo laipsnį:

- aprašomieji - konkretūs požymiai, jų negalima kaip nors plečiamai aiškinti (pavyzdžiui, BK 212 str. didelė turtinė žala) ;

- vertinamieji požymiai, kurių turinys įstatyme nėra atskleistas, o suvokimas priklauso nuo įvairių aplinkybių, tokių kaip įstatymus taikančio teisininko teisinės sąmonės, atsižvelgiant į BK reikalavimus ir konkrečias bylos aplinkybes (pvz., BK 250 str., 239 str. – sunkūs padariniai, BK 111 str. – didelis pavojus).

3) pagal pavojingumo laipsnį:

- konstitutyviniai;

- privilegijuojantys;

- kvalifikuojantys (itin kvalifikuojantys).³⁵

Baudžiamosios teisės teorijoje remiantis konstrukcijos ypatumais dar išskiriama nukirstinė nusikaltimo sudėtis. Jomis sustiprinama baudžiamoji atsakomybė už tam tikras labai pavojingas nusikalstamas veikas. Tokiose sudėtyse baigtinio nusikaltimo sudėtimi pripažįsta jau rengimosi veikti veiksmus arba dar nebaigtus veiksmus, galinčius sukelti žalingas pasekmes.

Baudžiamosios teisės teorijoje pateikiamos ir kitokios nusikaltimo sudėčių klasifikacijos. Antai vokiečių kriminalistai apibūdindami nusikaltimų sudėtis išskiria: pasekmių deliktus ir veikos deliktus; pasekmėmis kvalifikuotus deliktus; pažeidimo deliktus ir grėsmės deliktus, paprastus ir sudėtinius deliktus; vienaakčius deliktus ir specialius deliktus ir pan.³⁶

Baudžiamosios nuostatos, ginančios tam tikrą teisinį gėrį, suskirstytos į tam tikras grupes, kurias sudaro pagrindinė tam tikros rūšies baudžiamojo teisės pažeidimo sudėtis ir kvalifikuota bei privilegijuota sudėtys. Esminę reikšmę kvalifikuotų sudėčių išskyrimui turi nusikalstamos veikos sudėties požymiai, kurie leidžia atskirti pagrindinę sudėtį nuo

³⁵ ГАУХМАН, Л. Д. *Квалификация преступлений: закон, теория, практика*. Москва: АО «Центр ЮпИнфоР», 2003. p. 50-53.

³⁶ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 152 - 157.

kvalifikuotos. Kvalifikuota ir privilegijuota sudėtys gali būti numatytos šalia pagrindinės arba reglamentuotos atskirai. Vokiečių autorių teigimu kartu yra konstatuojami savarankiški baudžiamieji teisės pažeidimai, kurie tampa nepriklausomi nuo pagrindinio baudžiamojo teisės pažeidimo ir apie juos būtina spręsti pagal atskiras taisykles. Pagrindinė veikos sudėtis sudaro pagrindinę baudžiamosios teisės pažeidimo teisinę formą. Šioje veikos sudėtyje yra nustatytos minimalios patraukimo baudžiamojon atsakomybėn prielaidos, kurios tam baudžiamosios teisės pažeidimui (pavyzdžiui, vagystei, ar apgaulei) suteikia tipišką struktūrą ir nurodo jo netiesos turinį. Tuo tarpu kai kvalifikuotos ar privilegijuotos veikos sudėčių rūšys atsiranda tada, kai įstatymų leidėjas pagrindinę veikos sudėtį praplečia specialiais požymiais (pvz., laiko ar vietos aplinkybėmis, padarymo būdu, tam tikrų veikos padarymo priemonių naudojimu, santykiais tarp nusikaltusiojo ir nukentėjusiojo ir t.t.). Tokios sudėtys savarankiškoms veikos sudėtimis tampa tik tada, kai jos susijusios su pačios žalingos veikos turiniu ir kai jos yra teisėjui galutinės, privalomos taisyklės, nustatančios griežtesnes ar švelnesnes sankcijas. Savarankiška veikos sudėties rūšimi negali būti pripažįstama sudėtis tuo atveju, kai baudžiamojo teisės pažeidimo forma pakeičiama nepanaikinant kvalifikuotumo priklausomybės nuo pagrindinės veikos sudėties, o tik sukuriant baudžiamojo teisės pažeidimo giminingą formą. Tarp tokių baudžiamojo teisės pažeidimo formų egzistuoja vadinamosios pakopų ryšys. Savarankiška veikos sudėties rūšis yra tada, kai specialioji norma „išsilaisvina“ iš pagrindinės veikos sudėties ir tampa nauju baudžiamuoju teisės pažeidimu, turinčiu atskirą žalingumą (*delictum sui generis*).³⁷

Kvalifikuotas nusikaltimas tai yra nusikalstama veika, padaryta esant bent vienai įstatymo numatytai sunkinamajai (kvalifikuojamajai) aplinkybei, kuri paprastą tos rūšies nusikaltimą daro pavojingesnį visuomenei ir todėl griežčiau baudžiamą.³⁸

Kvalifikuota nusikalstamos veikos sudėtis yra tokia, į kurią įtraukiami papildomi, palyginti su pagrindine sudėtimi, požymiai, didinantys nusikalstamos veikos pavojingumą ir dėl to nustatoma griežtesnė bausmė.³⁹ BK kvalifikuotos nusikaltimų sudėtys paprastai konstruojamos Specialiosios dalies straipsnių antrosiose, trečiosiose ir t.t. dalyse.

³⁷ WESSELS, J. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 53-54.

³⁸ *Visuotinė lietuvių enciklopedija, XI tomas, Kr – Len*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 359.

³⁹ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 188.

Kvalifikuotos nusikaltimų sudėtys gali būti numatytos ir atskiruose BK Specialiosios dalies straipsniuose.⁴⁰

Tam, kad nustatyti ar atitinkama nusikaltimo sudėtis yra pagrindinė, ar privilegijuota, ar kvalifikuota, jei BK straipsnis turi vieną dalį, skirtą aprašyti sudėties požymius (pvz., BK 130), galima paprasčiausiai lyginti kelių BK straipsnių, numatančių atsakomybę už tą pačią veiką, dispozicijas ir sankcijas. Pavyzdžiui, BK 129, 130, 132 straipsniuose kalbama apie tą pačią veiką – nužudymą. BK 129 straipsnio 1 dalies sudėtis aprašo minimalų kiekį nužudymo požymių, todėl galima teigti, kad tai yra pagrindinė nužudymo sudėtis. BK 130 straipsnyje numatyti papildomi nužudymo požymiai, tačiau sankcija švelnesnė. Taigi susiduriame su privilegijuota nusikaltimo sudėtimi.⁴¹

Tam tikrais atvejais galima pasinaudoti teisminiu baudžiamojo įstatymo aiškinimu. Antai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimo „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“ 10 punkte išaiškinta, kad Baudžiamajame kodekse numatytos nužudymo sudėtys pagal sunkumo laipsnį klasifikuojamos į paprastas (BK 129 str. 1 d.), kvalifikuotas (BK 129 str. 2 d.) ir privilegijuotas (BK 130 ir 131 str.). Nužudymas kvalifikuojamas pagal BK 129 straipsnio 1 dalį, kai nėra nei šio straipsnio 2 dalyje nusikaltimą kvalifikuojančių, nei BK 130 ar 131 straipsniuose numatytų privilegijuojančių požymių.⁴²

⁴⁰ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 154.

⁴¹ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga.* Vilnius: Justitia, 2006, p. 189.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004-06-18 nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“, *Teismų praktika*, Nr. 21.

II. KVALIFIKUOTOS NUSIKALTIMO SUDĖTIES ISTORINĖS IŠTAKOS IR RAIDA GALIOJUSIUOSE LIETUVOS BAUDŽIAMUOSIUOSE ĮSTATYMUOSE

2.1. Kvalifikuotų sudėčių istorinės ištakos

Seniausios žinomos teisės sistemos susiformavo vadinamose senovės Rytuose, kuriems priklausė daugelis Pietų Azijos ir Šiaurės Afrikos šalių dar esant gentinei visuomenei IV-III tūkstantmetyje pr. Kr. ir atsirandant pirmiesiems valstybiniam dariniams, kuomet nuo seno susiklostę papročiai pamažu evoliucionavo į teisės normas. Tuomet teisė buvo dar nedaug tenužengusi nuo seniausios žinomos universalios priemonės žmogaus gyvybei, sveikatai ir turtui ginti – keršto papročio, kurį ilgainiui pakeitė kerštą ribojantis taliono (lot. *talio*) paprotys, paprastai populiariai išreiškiamas posakiu – „dantis už dantį“. Valstybės sankcionuotas šis paprotys virto taliono teise (*jus talionis*). Tačiau valstybės atliktas šių senų papročių koregavimas iškreipė pačią taliono lygybės idėją ir pasireiškė tuo, jog kilmingo ar turtingo visuomenės nario sveikata, gyvybė ir turtas yra brangesni už nekilmingo ir neturtingo visuomenės nario sveikatą, gyvybę ir turtą, taip pat neturtintas ir nekilmingas nusikaltėlis turi būti griežčiau nubaustas už tokį patį nusikaltimą padariusį kilmingąjį.⁴³ Anot reikšmingiausiojo Mesopotamijos teisinio dokumento – senovės Babilono valdovo Hamurapio (XVIII a. Pr. Kr.) teisyno § 200: „Jei žmogus (avilumas arba tiesiog žmogus) išmuš dantį sau lygiam žmogui, reikia išmušti ir jo dantį“, tačiau už tą pačią veiką, padarytą muškenumo („smulkiojo žmogaus“, nepilnateisio laisvojo) atžvilgiu, užtraukia ją padariusiam asmeniui bausmę sumokėti 1/3 minos sidabro. Kitas pavyzdys, iliustruojantis bausmių diferencijavimą ir nusikaltimų skirstymą pagal pavojingumo laipsnį, ką mūsų laikų terminija būtų galima įvardinti kaip kvalifikuotas nusikaltimo sudėtis; tai § 202 ir § 203, kuriuose sakoma, kad „jei žmogus smogs per žandą aukštesniam pagal padėtį negu jis pats, reikia susirinkime jam smogti 60 kartų jaučio odos bizūnu“ (§ 202), tuo tarpu kai už tą pačią veiką sau lygiam žmogui jis turėtų atsverti 1 miną sidabro (§ 203).⁴⁴

Vienas iš svarbiausių Viduramžių teisės šaltinių, sudarytas V-VI amžiaus sandūroje ir išleistas Frankų valstybėje Salijų įstatymas (*Lex Salica*) jau numato kaltę sunkinančias bei lengvinančias aplinkybes, taip pat išskiria kaltės laipsnį bei nusikaltimo stadijas: už

⁴³ MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia 1998, p. 21-22.

⁴⁴ VASILIAUSKAS, V., *Užsienio istorijos teisės chrestomatija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 15.

įsibrovimą į svetimą vynuogyną vogti nusikaltėlis turėjo būti baudžiamas 15 solidų bauda, o vagiui, parsinešusiam vynuoges namo, grėsė tris kartus didesnė bauda) (XXVII. Apie įvairias vagystes.13 str., 14 str.). Plačiausiai reglamentuojamos vagystės – jos galėjo būti paprastos ir kvalifikuotos.⁴⁵Vagystę kvalifikuojančiu požymiu buvo įsilaužimas į namą, sulaužius skląstį ar parinkus raktą (XI. Apie vagystes arba įsilaužimu, padarytus laisvųjų, 5 str.).⁴⁶

Karolinos teisynas, priimtas 1532 m. ir išleistas 1533 m. kaip „Vokiečių tautos Šventosios Romos imperijos“ baudžiamasis-teisminis teisynas, įnešė svarbų indėlį kuriant visos Vokietijos baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso principus. Iš bendrųjų baudžiamosios teisės sąvokų „Karolina“ dar aptarė kaltės formas, aplinkybes, naikinančias, švelninančias ir sunkinančias atsakomybę, kėsinimąsi, bendrininkavimą. Atsakomybę švelninančiomis aplinkybėmis laikyta tyčios nebuvimas. Vagystės atveju švelninančia aplinkybe buvo laikomas jaunas nusikaltėlio amžius (iki 14 metų) ir badas. Kaltę sunkino viešas, įžūlus, piktavališkas, šventvagiškas, grupinis nusikaltimo pobūdis, kartotinumai, padaryta didelė žala, savo šeimininko interesų pažeidimas, bloga nusikaltėlio reputacija ir pan.⁴⁷ Kai kurie nusikaltimai buvo dėstomi pagal giminingas grupes, kurios papildomai skirstė juos pagal pavojingumą, kaip antai straipsniai apie vagystę buvo skirstomi į tris grupes: slaptai padaryta smulki vagystė (CLVII); pavojingesnė, sunkesnė vagystė, padaryta pirmą kartą įsibraunant ar įsilaužiant (CLIX); trečią kartą padaryta vagystė (CLXII).⁴⁸

Išanalizavus pagrindinius Senovės Rytų ir Viduramžių baudžiamosios teisės šaltinius galima padaryti išvadą, kad tų laikų baudžiamosios teisės nusikaltimų sudėčių aprašymo technika buvo kazuistinė, o atsakomybę sunkinančias aplinkybes retai buvo galima atskirti nuo kvalifikuojančių požymių.

2.2. Kvalifikuotos sudėtys tarpukario Lietuvos baudžiamojoje teisėje

Lietuvos kaip centralizuotos valstybės istorija yra menama nuo XIII amžiaus vidurio. Nuo to laiko Lietuvos teritorijoje galiojo įvairūs baudžiamosios teisės šaltiniai.⁴⁹ Šioje dalyje

⁴⁵ MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia 1998, p. 76-77.

⁴⁶ VASILIAUSKAS, V., *Užsienio istorijos teisės chrestomatija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 18.

⁴⁷ MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia 1998, p. 188-189.

⁴⁸ VASILIAUSKAS, V., *Užsienio istorijos teisės chrestomatija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 62-63.

⁴⁹ Tokiais šaltiniais buvo: paprotys (laikotarpis iki feodalinės valstybės susidarymo - iki 1387); privilegijų teisės laikotarpis (1387-1529), Kazimiero teisynas (priimtas 1468 m. vasario mėn. Seime Vilniuje, kodifikuotos arba statutinės teisės laikotarpis (nuo 1529 iki dabarties) – Pirmasis (1529 m.), Antrasis (1566 m.) ir Trečiasis (1588 m.) Lietuvos Statutai; vėliau Rusijos imperijos teisės šaltiniai.

nagrinėjami tik tie teisės šaltiniai, kuriuose buvo įtvirtinti šiuolaikinės nusikalstamos veikos sudėties teorijos pasiekimai ir kurių pagalba matoma kvalifikuotų sudėčių kilmė.

Rusijos imperijos Baudžiamasis statutas. 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktu paskelbus Lietuvos valstybės atstatymą, Lietuvos Respublikos valdžia iš karto pakeisti ir tuojau pat parengti savo kodeksų negalėjo, todėl buvo nutarta palikti galioti Rusijos imperijos įstatymus, kiek jie neprieštarauja Lietuvos Konstitucijai ir visuomenės interesams. 1919 m. sausio 16 d. Valstybės Tarybos prezidiumas nutarė baudžiamuoju kodeksu laikyti Rusijos imperijos 1903 metų Baudžiamąjį statutą.⁵⁰ Šis Statutas ir padaryti jo pakeitimai ir papildymai galiojo visoje Lietuvos teritorijoje, išskyrus Klaipėdos kraštą, iki 1940 m. gruodžio 1 d. Statutas reglamentavo nusikaltimo sudėties elementus: objektą ir objektyviąją pusę, subjektą ir subjektyviąją pusę. Baudžiamasis statutas pateikė formalią nusikaltimo sampratą, pagal kuria nusikaltimu laikoma kiekviena veika, kurią tuo metu draudžia baudžiamieji įstatymai ir už kurią nustatyta bausmė.⁵¹ Visi nusikaltimai pagal jų padarytą pavojingumą ir už jų padarymą numatytas bausmes buvo skirstomi į sunkius nusikaltimus, nusikaltimus ir pražangas. Baudžiamasis statutas sugriežtino bausmes už recidyvą, t.y. tapačią ankstesnei arba tos pačios rūšies veiką, jei nusikaltimas įvykdytas atitinkamais terminais atlikus bausmę už pirmąjį nusikaltimą.⁵²

Vieną iš centrinių vietų baudžiamajame statute užėmė nuosavybės apsaugos nuostatai. Statutas skyrė paprastą vagystę, už kurią numatyta kalėjimo bausmė ne trumpesnė kaip 3 mėnesių laikui, ir kvalifikuotą vagystę, už kurią kai kada galėjo būti paskirta sunkių darbų kalėjimo iki 8 metų bausmė. Statutas numatė 23 kvalifikuotos vagystės rūšis: su ypatingu įžūlumu, peržengiant pasitikėjimą, sulaužant užraktus, traukinyje, nakties metu, iš kapo, bažnytinių šventenybių ir kt.⁵³

Buvo skiriami ir kvalifikuoti nužudymai, atsakomybė už kuriuos buvo sunkinama pagal: veikos objektą – tėvo ar motinos, senelio, senelės, vaikų ir anūkų, giminaičio, vyro ar žmonos, brolio ar sesers, kunigo, valdininko, sargybinio, viršininko ar šeimininko arba jo šeimos nario, meistro, auklėtojo nužudymas; veikos subjektą – grupės žudikų įvykdytas

⁵⁰ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 7.

⁵¹ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 11

⁵² VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 10

⁵³ MAKSIMAITIS M., VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 208.

nužudymas; veikos padarymo laiką – nepraėjus 5 metams nuo bausmės atlikimo už nužudymą.⁵⁴

Klaipėdos krašto baudžiamosios teisės šaltiniai. Pagrindinis baudžiamosios teisės šaltinis, likęs galioti Lietuvai gražintame Klaipėdos krašte, buvo Vokietijoje 1871 m. priimtas Baudžiamasis kodeksas. Liko galioti taip pat Vokietijos imperijoje ir Prūsijoje išleisti vadinamieji baudžiamieji pridedamieji įstatymai. Vokietijos baudžiamasis kodeksas nusikalstamas veikas pagal už jas numatytų bausmių griežtumą skirstė į nusikaltimus, nusižengimus ir pražaidas. Pastarosios iš esmės reiškė administracinius teisės pažeidimus, todėl baudžiamajai teisei priklausė ir tokie valdžios paliepimai, kurie, pavyzdžiui, nustatė sankcijas už naujų prekybos, prekių iš Klaipėdos krašto išvežimo ir pan. Taisyklių pažeidimus, atsakomybę už gyvulių, miško vagystes ir kita. Teisiškai įforminus Klaipėdos krašto autonomiją Lietuvos Respublikos sudėtyje, šio krašto teisės novelizaciją vykdė jau krašto Seimelis.⁵⁵

Šiame kodekse kvalifikuotų nusikalstamų veikų sistema buvo panaši į Rusijos Baudžiamojo Statuto sistemą, tačiau buvo ir skirtumų, pavyzdžiui kvalifikuota vagystė pagal Klaipėdos krašte galiojusią teisę buvo laikoma vagystė iš Dievo tarnybai skirtų namų, Dievo tarnybai skirtų daiktų, iš patalpos įsilaužus ar įsibrovus, ant viešo kelio, ginkluotų vagių ir kita. Toks kvalifikuotas nusikaltimas užtraukdavo drausmės kalėjimo iki 10 metų.⁵⁶

Karinė justicija funkcionavo pagal jai skirtą teisę ir norminius šaltinius. 1918 m. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, šalyje susiklostė įtempta politinė situacija, kadangi Vokietija ir Rusija nenorėjo pripažinti Lietuvos valstybės naujojo statuso, todėl tuo metu buvo plačiai išvystyta karinė justicija. 1919 metais buvo paliktas galioti 1869 metų Rusijos imperijos karinis baudžiamasis statutas, kuris buvo taikomas kariškiams, o esant karinei padėčiai, kartais ir civiliai asmenys bausti pagal Rusijos imperijos karinių įstatymų XXII, XXIII ir XXIV knygas.⁵⁷ Didžiulėmis pastangomis stiprindama savo įtaką, jau 1919 m. pirmosiomis dienomis Lietuvos vyriausybė ėmė steigti apskričių karo komendantūras. Vasario 10 d. jos įsakymu 30 km pločio zonoje išilgai fronto linijos paskelbiama karo padėtis, kurios veikimas buvo plečiamas įtraukiant išvaduotus rajonus. Karo padėties režimui reguliuoti 1919 m. kovo 5 d. išleistas specialus įstatymas – Ypatingi valstybės apsaugos

⁵⁴ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 51.

⁵⁵ ANDRIULIS, V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 406-407.

⁵⁶ ANDRIULIS, V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 417.

⁵⁷ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 28.

įstatatai, kurių pagrindu buvo įtvirtinta teisė leisti gyventojams privalomus įsakymus, o už jų nevykdymą – bausti administracine tvarka pinigine bauda ir areštu⁵⁸. Taip pat buvo numatyta mirties bausmė už atskirus nusikaltimus, tokius kaip kariuomenės kurstymas prieš Lietuvos valstybę; susisiekimo priemonių (geležinkelio, telegrafo, tiltų ir pan.) gadinimas; nusikaltimai asmens gyvybei, plėšikavimas ir kiti.⁵⁹

Galiausiai 1934 m. vasario 8 d. priimtas Tautai ir valstybei saugoti įstatymas. Jis buvo skirtas palaikyti valstybės autoritetą, užtikrinti pagarbą jos atributikai, valstybinę piliečių ištikimybę, jų vienybę ir tautinę sąmonę. Didžiausias šio įstatymo trūkumas – nekonkretus, labai bendras jo pobūdis. Tokiomis bendro pobūdžio nusikaltimo sudėtimis buvo, pavyzdžiui, lietuvių tautos ir valstybės įžeidimas, jos atributikos niekinimas, piliečių valstybinės neištikimybės, jų vienybės, tautinės sąmonės silpninimas ir kitos. Tik keli šio įstatymo straipsniai apibrėžė nusikalstamas veikas konkrečiai, pavyzdžiui, įstojimas į svetimos valstybės karinę tarnybą be Lietuvos krašto apsaugos ministro leidimo, maištų ir neramumų kėlimas, ginklų ir sprogmenų laikymas be leidimo ir kitos.⁶⁰

2.3. Svarbiausi Baudžiamojo kodekso pokyčiai po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, įtvirtinantys kvalifikuotas sudėtis

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, kai kurie jos teritorijoje galiojusio sovietinio 1961 m. Baudžiamojo kodekso straipsniai tapo negaliojančiais, nes savo esme prieštaravo Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui. Tai daugelis kodekso skirsnio „Valstybiniai nusikaltimai“ straipsnių, straipsnis, reglamentuojantis baudžiamąją atsakomybę už vertimąsi privačia žmoniška veikla ar komerciniu tarpininkavimu, nustatantis atsakomybę už spekuliaciją, ir kai kurie kiti. Sparčiai besikeičiantys politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kiti visuomeniniai santykiai kėlė būtinybę skubiai kurti iš esmės visiškai naują šių santykių reguliavimo teisinę bazę. Tačiau tuoj pat atlikti plačiausio masto kodifikaciją, parengti būtinus kodeksus, iš jų ir Baudžiamąjį, buvo neįmanoma, nes trūko ne tik įstatymų leidybos patirties, bet dažnai ir sparčiai kintančių procesų suvokimo, demokratinių valstybių

⁵⁸ MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 133.

⁵⁹ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 29.

⁶⁰ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 30-31.

baudžiamųjų įstatymų raidos tendencijų žinojimo⁶¹, todėl 1961 m. birželio 26 d. Baudžiamasis kodeksas, su pakeitimais ir papildymais liko galioti Lietuvoje iki 2003 m. balandžio 30 d. (iki naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d.). Greta su naujo Baudžiamojo kodekso rengimu buvo koreguojamas senoji kodekso nuostatos. Apskritai per dešimtmetį dėl pakitusios politinės, ekonominės ir socialinės situacijos Baudžiamasis kodeksas buvo keičiamas per septyniasdešimt kartų. Normos buvo keičiamos pagrindinėmis trimis kryptimis: 1) keičiant kai kurių sąvokų turinį, jų prasmę, nusikaltimo sudėčių požymius, kvalifikuojamuosius požymius ir sankcijas; 2) kriminalizuojant veikas, atsižvelgiant į visuomenėje vykstančius sparčius pokyčius, ypač susijusius su perėjimu prie naujų ūkininkavimo santykių, naujas pasireiškusias nusikalstamumo formas (pavyzdžiui, 1993. sausio 28 d. įstatymu Baudžiamasis kodeksas papildytas nauju 227 – 1 straipsniu, nustatančiu baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamo susivienijimo organizavimą, vadovavimą ar dalyvavimą jame), ratifikuotas tarptautines sutartis (konvencijas), į tam tikrų pavojingų veikų paplitimą; 3) kai kurias veikas dekriminalizuojant.

Vienas iš reikšmingiausių įstatymų, keičiant Baudžiamąjį kodeksą, kartu rengiant naujojo kodekso projektą, buvo priimtas 1994 m. liepos 19 d. – dauguma šiame įstatyme įtvirtintų nuostatų paimta iš rengiamo naujojo Baudžiamojo kodekso projekto. Įstatymu net šešiolika kodekso Bendrosios dalies straipsnių pripažinti netekusiais galios, trisdešimt penkiuose straipsniuose padaryti pakeitimai. Svarbiausi iš jų:

1) Naujai suformuluota baudžiamųjų įstatymų paskirtis – pagal naująją Baudžiamojo kodekso 1 straipsnio redakciją jie skirti: a) uždrausti veikas, kurios daro esminę žalą asmenis, valstybės ar visuomenės interesams arba kelia grėsmę, kad tokia žala gali atsirasti; b) tiksliai apibrėžti, kokios veikos pripažįstamos nusikaltimais; c) nustatyti nusikalstamų veikų pavojingumo pobūdį bei laipsnį ir jas atitinkančias bausmes; d) saugoti, grasinant kriminalinėmis bausmėmis, asmenis ir visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių ir nustatyti pagrindus, kuriais remiantis baudžiami nusikalstę asmenys, norint juos pataisyti.

2) Didelių padaryta bausmių sistemos pakeitimų: a) panaikintos bausmės, tokios kaip viešas papeikimas, nutrėmimas, ištrėmimas, atleidimas iš pareigų bei karinio ar specialaus laipsnio atėmimas; b) padidintas laisvės atėmimo laikas iki dvidešimties metų tais atvejais, kai neatlikus bausmės padaromas naujas nusikaltimas; c) baudos dydis nustatytas pagal minimalų gyvenimo lygį (MGL).

⁶¹ ANDRIULIS, V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 526.

3) Bendroji dalis papildyta svarbiomis visiškai naujomis nuostatomis: a) nustatytos nusikaltėlių išdavimo sąlygos; b) įteisinta nauja aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę; c) įtvirtinta nauja bausmės švelninimo nuostata – bausmės skyrimas, visiškai pripažinus kaltę.

Minėtu 1994 m. liepos 19 d. įstatymu taip pat iš esmės pakeista 1961 m. Baudžiamojo kodekso specialioji dalis, ji papildyta naujais skirsniais: 12 skirsnis. Nusikaltimai nuosavybei (271 – 281 str.); 13 skirsnis. Nusikaltimai valstybės tarnybai (282 – 290 str.); 14 skirsnis. Nusikaltimai teisingumui (291 – 305 str.). Vietoje pripažinto netekusio galios Baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies skirsnio „Ūkiniai nusikaltimai“ kodeksas papildytas trimis naujais skirsniais: 15 skirsnis. Nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai (306 – 321 str.); 16 skirsnis. Nusikaltimai finansams (322 – 329 str.); 17 skirsnis. Nusikaltimai gyvūnijai ir augmenijai (330-332 str.). 1994 m. liepos 19 d. įstatymu taip pat padaryti tam tikri redakciniai ir kitų kodekso Specialiosios dalies straipsnių pakeitimai, dažniausiai susiję su sankcijų pokyčiais, naujų kvalifikuojamųjų požymių nustatymu.⁶²

⁶² ANDRIULIS, V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 530-533.

III. KVALIFIKUOTOS NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ SUDĖTYS GALIOJANČIAME LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE

3.1. Baudžiamųjų nusižengimų eventualių kvalifikuotų sudėčių problematika

Pagal skaičiavimus, atliktus 2009 m. balandžio 3 d., naujojo BK specialiojoje dalyje yra įtvirtintos 242 nusikalstamų veikų sudėtys, iš kurių 12 aprašo veikas, galinčias būti tik baudžiamaisiais nusižengimais, 32 – ir nusikaltimais, ir baudžiamaisiais nusižengimais, likusios 198 sudėtys skirtos tik nusikaltimams; yra 12 nusikalstamų veikų, padaromų tik neatsargia kaltės forma, 15 – ir tyčia ir neatsargiai, likusios sudėtys įtvirtina tik tyčines nusikalstamas veikas.

Iš visų nusikalstamų veikų kvalifikuotas sudėtis turi daugiau nei 90 veikų. Taip pat, hipotetiškai būtų galima daryti prielaidą, jog vieninteliame Baudžiamojo kodekso straipsnyje egzistuoja kvalifikuota baudžiamojo nusižengimo sudėtis. Tokia prielaida įmanoma, jeigu vertinimo atskaitos tašku arba išėties pozicija pasirinktume nusikalstamos veikos sudėtį kaip atitinkamą aukščiausio abstrakcijos lygmens sąvoką, apimančią žemesnio lygmens – nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo – sudėtis. Ši sudėtis yra įtvirtinta BK 221 straipsnyje, numatančiame baudžiamąją atsakomybę už deklaracijos, atskaitos ar kito dokumento nepateikimą. Šią veiką kvalifikuoja siekis išvengti daugiau kaip 500 MGL dydžio mokesčių ar kitokių įmokų. Šis požymis padidina veikos pavojingumą tiek, kad įstatymų leidėjas, esant nurodytam kaltininko siekiui, šią veiką perkelia iš baudžiamojo nusižengimo į nesunkaus tyčinio nusikaltimo kategoriją, už kurią pagal bausmių rūšis didžiausia numatyta bausmė neviršija trejų metų laisvės atėmimo. Tai vienintelė tokio pobūdžio baudžiamojo nusižengimo sudėtis šiame Baudžiamajame kodekse, kai straipsnio tekste ji išdėstyta pirmiau negu nusikaltimo sudėtis. Taigi, tam tikra prasme ji gali būti vertinama dvejopai, ne tik kaip pagrindinė nusikaltimo sudėtis, bet ir kaip kvalifikuota baudžiamojo nusižengimo sudėtis, jeigu jos taikymą sietume vien su baudos bausme. Reikia pažymėti, kad tai yra ginčytinas dalykas, tačiau straipsnio konstrukcija leidžia daryti tokią prielaidą.

Teoriškai būtų įmanomas kitoks tokių veikų kvalifikuotų sudėčių įtvirtinimas, kuomet kvalifikuojantys požymiai didintų baudžiamųjų nusižengimų pavojingumą, tačiau neperžengtų tokioms veikoms nustatytų bausmių rūšių ribos. Pagal galiojančio BK 42 str. baudžiamasis nusižengimas yra pavojinga šiame kodekse uždrausta veika (veikimas ar

neveikimas), už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą. Taip pat paminėtina, kad BK 42 str. įtvirtintos bausmių rūšys (išvardintos griežtėjimo tvarka) asmeniui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, yra šios: viešųjų teisių atėmimas; teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas, viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas, tačiau ne už visas Baudžiamajame kodekse įvardintas baudžiamųjų nusižengimų veikas yra skiriama griežčiausia bausmė pagal alternatyvių bausmių baigtinį sąrašą, tuo lyg ir palikta erdvė kvalifikuotų sudėčių vystymui baudžiamojo nusižengimo ribose. Tokių baudžiamųjų nusižengimų, kurių sankcijoje nėra numatyta griežčiausia bausmė, yra aštuonetas: BK 177, 201, 204, 219, 220, 225, 274 ir 297 str. Kai kuriuose iš šių straipsnių baudžiamosios atsakomybės diferencijavimas pačių nusižengimų viduje įmanomas. Pavyzdžiui, BK 225 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad „valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, savo ar kitų naudai tiesiogiai ar netiesiogiai priėmęs, pažadėjęs ar susitaręs priimti mažesnės negu 1 MGL vertės kyšį, reikalavęs ar provokavęs jį duoti už teisėtą ar neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu“, tačiau, įvertinus to paties straipsnio kitų dalių diferencijavimą pagal „teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus“ ir „neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus“; būtų logiška BK 225 str. 4 dalį pakeisti, eliminuojant iš jo „neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus“, ir papildyti BK 225 straipsnį 5-ąja dalimi. Naujai suformuluotų BK 225 str. 4 ir 5 dalių turinys skambėtų sekančiai: 4 d. – „Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, savo ar kitų naudai tiesiogiai ar netiesiogiai priėmęs, pažadėjęs ar susitaręs priimti mažesnės negu 1 MGL vertės kyšį, reikalavęs ar provokavęs jį duoti už teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu.“; tuo tarpu, kai 5 d. - „Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, savo ar kitų naudai tiesiogiai ar netiesiogiai priėmęs, pažadėjęs ar susitaręs priimti mažesnės negu 1 MGL vertės kyšį, reikalavęs ar provokavęs jį duoti už neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu, arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu“. Tuo būdu BK 225 str. 5 dalyje būtų numatyta griežtesnė sankcija už neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus ir turėtume kvalifikuotą baudžiamojo nusižengimo sudėtį.

Taip pat verta paminėti ir BK 274 str. dėl neteisėtai saugomų laukinių augalų, grybų ar jų dalių rinkimo, naikinimo, realizavimo ar kitokio disponavimo jais ir kvalifikuoti

baudžiamąjį nusižengimą, pavyzdžiui, pagal didelę žalą į ypač saugomų rūšių sąrašą įrašytų laukinių augalų, grybų ar jų dalių, kuomet juos neteisėtai paėmė iš natūralios aplinkos ar kitaip rinko arba ėgijo, naikino, žalojo, laikė, perdirbo, gabeno ar realizavo ir bausmių už jos padarymą sąrašą papildyti areštu. Kadangi šio straipsnio 1 dalyje didelės žalos padarymas yra būtinas objektyviosios pusės požymis, kai tai yra susiję su į Lietuvos raudonąją knygą įrašytais ar pagal tarptautinius susitarimus saugomais laukiniais augalais, grybais ar jų dalimis, logiška būtų numatyti šį požymį ir esant baudžiamajam nusižengimui, nes esant dideliame ypač saugomų rūšių niokojimo mastui neatmetama jų perkėlimo į Lietuvos raudonąją knygą tikimybė ateityje.

3.2. Kvalifikuojantys požymiai Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių dispozicijose

Baudžiamajame kodekse yra daugiau nei 90 kvalifikuotų nusikaltimo sudėčių ir galbūt viena kvalifikuota baudžiamojo nusižengimo sudėtis, kurios baudžiamajame kodekse yra išsidėsčiusios netolygiai. Yra BK Specialiosios dalies skyrių, kuriuose nėra nei vienos kvalifikuotos nusikaltimo sudėties (tai XXIV ir XXVII skyriai, reglamentuojantys nusikalstamas veikas asmens privataus gyvenimo neliečiamumo ir asmens socialinių teisių srityse), tuo tarpu kai XXVIII skyriuje, reglamentuojančiame nusikalstamas veikas nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams iš 12 jame esančių nusikalstamų veikų, yra 10 straipsnių, greta pagrindinės sudėties įtvirtinančių kvalifikuotas sudėtis. Taip pat XVIII skyrius, reglamentuojantis nusikaltimus žmogaus sveikatai, pasižymi kvalifikuotų sudėčių gausa, kur tik viena iš šešių sudėčių neturi kvalifikuotos sudėties (tai BK 136 str. „sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus“).

Kvalifikuoti nusikaltimą gali įvairūs nusikaltimo sudėties elementų požymiai, iš kurių galima išskirti dažniausiai pasitaikančius. Taip objektą apibūdinančiais požymiais kai kurie autoriai be kita ko įvardina nusikaltimo dalyką bei nukentėjusįjį. Tai dažniausiai kvalifikuoja didelė vertė (taip pat ir didelė mokslinė, istorinė ar kultūrinė vertybės reikšmė, pavyzdžiui, BK 182, 183, 184, 187, 188, 189 str.), pasitaikanti 16-oje iš 34 kvalifikuojančių pagal nusikalstamos veikos dalyką sudėčių. Didelė vertė išaiškinama konkrečiai nurodant tikslią sumą, viršijančią dalyko vertę. Tai gali būti 250 MGL dydžio sumą viršijanti turto vertė, kvalifikuojanti nusikaltimus nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams (BK 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 189 str.) ir vienas nusikaltimas teisingumui (XXXIV skyrius, BK 246 str.); didesnė negu 250 MGL kyšio vertė kvalifikuoja kyšininkavimą (BK

225 str.) ir papirkimą (BK 227 str.); daugiau kaip 500 MGL mokesčių dydis, kurių bandoma nesumokėti ar išvengti darant BK 219 ir 221 str. aprašytas nusikalstamas veikas. Tačiau pasitaiko ir neapibrėžtos didelio kiekio ar didelės vertės sąvokų nusikaltimų finansų sistemai skyriuje, kuomet tai susiję su netiktais ar suklastotais Lietuvos ar kitos valstybės apyvartoje esančiais ar oficialiai patvirtintais, bet į apyvartą dar neišleistais pinigais arba vertybiniais popieriais (BK 213 str.) arba netiktais ar suklastotais pašto ženklais, važiavimo ar kitokiais bilietais, banderolėmis ar kitais oficialiais žymėjimo ženklais (BK 224 str.). 10-tyje nusikalstamos veikos sudėčių numatytas didelis kiekis įvairiu pavidalu, pavyzdžiui, penkiasdešimt ir daugiau litrų namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų, nedenatūruoto, denatūruoto ar techninio alkoholio, jų skiedinių (mišinių) (BK 201 str.). Pažymėtina, kad šis požymis nėra konkretizuotas ir taikomas kvalifikuoti nusikaltimus finansų sistemai (BK 213, 224 str.); valdymo tvarkai, kai tai susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu (BK 300, 301, 302 str.); taip pat nusikaltimus, susijusius su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis medžiagomis (BK 253, 254 str.) bei nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis (BK 260, 263 str.). Taip pat pažymėtina, kad BK 260 str. 3 d. nurodytas itin kvalifikuotas požymis – labai didelis kiekis narkotinių ar psichotropinių medžiagų.

Nusikaltimus pagal nukentėjusįjį dažniausiai kvalifikuoja veikos padarymas dviem ar daugiau žmonių (9 kartus); prieš nepilnametį bei mažametį (po 6 kartus). Rečiau pasitaiko nusikaltimų prieš bejėgiškos būklės žmogų, savo artimąjį giminaitį ar šeimos narį bei nėščią moterį (BK 129, 135, 138 str.), taip pat prieš materialiai, dėl tarnybos ar kitaip priklausomą asmenį (BK 308 str.). Pastebėtina, kad baudžiamajame kodekse šiek tiek painoka, kai susiduriama su sąvokomis, apibrėžiančiomis vaiką, kaip antai mažametis vaikas (pavyzdžiui, BK 309 str.), vaikas (pavyzdžiui, BK 157 str.), vaikai iki 18 metų (pavyzdžiui, BK 105 str.), mažametis (pavyzdžiui, BK 157, 309, 129, 135, 138), nepilnametis (pavyzdžiui, BK 308), nepilnametis asmuo (pavyzdžiui, BK 149), kadangi Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme apibrėžta, kad „vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“.⁶³ Tuo tarpu kai reikšmės turi būtent nukentėjusiojo amžius, baudžiamojoje teisėje tradiciškai buvo naudojamas „mažamečio“ kaip asmens iki 14 metų, bei „nepilnamečio“ kaip asmens nuo 14 m. iki 18m. sąvokos. Jei atkreiptumėme

⁶³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, (*Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807), 2 str.

dėmesį į BK 129, 135, 138 straipsnių 2 d. 3 p. nurodytą nukentėjusį kaip savo artimą giminaitį ar šeimos narį, tuomet reikėtų žiūrėti į BK 248 str. sąvokų išaiškinimą, kuriame nurodyta, kad artimieji giminaičiai yra tėvai (tėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai, taigi vaiko sąvoka šiame kontekste nepriklausoma nuo nukentėjusiojo amžiaus, o tik pagal kilmę.⁶⁴

Didele įvairove pasižymi kvalifikuojantys pagal objektyviają pusę požymiai. Net daugiau nei 50-tyje kartų nusikaltimus kvalifikuojančiu požymiu įvardintas nusikaltimo padarymo būdas, tačiau šie požymiai yra išdėstyti sudėtingose nusikalstamos veikos sudėtyse kaip alternatyvos. Čia net 14 kartų pasireiškia smurto panaudojimas, kuris įstatymo ledėjo yra vartojamas skirtingai. Vienais atvejais randama bendra „smurto“ sąvoka, kaip antai BK 146, 231, 233, 241 straipsniuose, kaip vieną iš prievartos rūšių, kitais atvejais įstatymų leidėjas diferencijuoja smurtą į fizinį, kaip antai BK 181, 251, 287, 318 ir 320 straipsniuose; ir psichinį, kaip antai BK 191 straipsnyje, o kai kuriuose straipsniuose nurodoma skirtingos smurto formos alternatyva, kaip antai BK 254, 263, 294, 308 straipsniuose. Kvalifikuotose sudėtyse nurodytas ir ginklo panaudojimas (pasitaikantis devyniose sudėtyse), kuris BK straipsniuose yra apibrėžiamas skirtingai, tik viename iš straipsnių yra pavartota „ginklo“ sąvoka (BK 320 str.), kituose atvejuose „ginklo“ sąvoka skirstoma į šaunamuosius ginklus (ar sprogmenis) ir nešaunamuosius ginklus (peilius ar kitus specialiai žmogui sužaloti pritaikytus daiktus).

Kvalifikuojant nusikaltimus plačiai yra paplitęs veikos padarymas kitų žmonių gyvybei pavojingu būdu, pasitaikančiu 8 sudėtyse, vienoje iš kurių šis būdas yra platesnio pobūdžio ir išreikštas kaip veikos atlikimas visuotinai pavojingu būdu (BK 187 str.).

Nusikalstama veika pagal padarinius yra kvalifikuojama tuomet, kai nusikaltimo pasekmėje atsiranda : didelė žala, neįvardijant jos pobūdžio, kaip antai BK 272, 300, 301, 302, 302¹ str. arba didelė turtinė žala, kaip antai BK 179, 181, 206, 239, 241, 278, 280, 281 str.; sunkūs padariniai, kaip antai BK 114, 239, 256, 316, 317, 318, 319, 320 str. arba labai sunkūs, kaip antai BK 111, 251 str.

Iš nedaugelio subjekto apibūdinančių ir nusikaltimą kvalifikuojančių požymių išskiriamas tik veikos organizatorius ar vadovas, kaip antai BK 249, 292, 307 str. Išskyla klausimas, ar reikalinga papildoma nuoroda į BK bendrosios dalies 24 str., kuris reglamentuoja bendrininkavimą ir bendrininkų rūšis, ar ne. Pagal BK 24 str. „nusikalstamos

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004-06-18 nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“, *Teismų praktika*, Nr. 21.

veikos bendrininkai yra vykdytojas, organizatorius, kurstytojas ir padėjėjas“, veikos vadovas čia nenurodytas, nebent vyrauja teisės mokslininkų nuomonė, kad organizatorius yra bendros nusikalstamos veikos vadovas⁶⁵. Kadangi šiose veikose pagal konstrukcijos ypatumus yra nukirstinė nusikaltimo sudėtis ir, kaip jau buvo šiame darbe buvo minėta anksčiau, jau rengimosi veikti veiksmai ar dar nebaigti veiksmai pripažįstami baigtinio nusikaltimo sudėtimi, todėl nuoroda į BK bendrąją dalį nereikalinga.

Subjektyviosios pusės kvalifikuojančiais požymiais dažniausiai yra motyvai (savanaudiški, chuliganiški, rasiniai, nacionaliniai ar religiniai, taip pat dėl nukentėjusiojo asmens tarnybos ar piliečio pareigų atlikimo) ir tikslai (siekiant įgyti nukentėjusiojo asmens organą, audinį ar ląsteles; siekiant nusišalinti kitą nusikaltimą).

Analizuojant BK Specialiosios dalies tekstą, pastebėtinai skirtingas kvalifikuotų nusikaltimo sudėčių formulavimas. Siekiant normos lakoniškumo labai dažnai naudojamos pasiunčiamos dispozicijos, kuriose kvalifikuotos sudėties požymiai nėra pilnai atskleidžiami, tokiu būdu verčiama kreiptis į nusikaltimo pagrindinę sudėtį. Todėl, atsižvelgiant į tai, jog kvalifikuota sudėtis dažniausiai yra įtvirtinama antroje, ar paskesnėse straipsnio dalyse ir turi šį modelį: „tas, kas padarė šio straipsnio 1 (ir 2) dalyje numatytą veiką (ar veiksmus)...“ (pavyzdžiui, BK 221 str. 2 d., 231 str. 2 d., 233 str. 3 d. ir t.t.). Dažniausiai pirmoje straipsnio dalyje yra atskleidžiama pagrindinė veika, neminint jos pavadinimo, o jau kvalifikuotoje sudėtyje nenurodant visų jos požymių yra vartojamas tik veikos pavadinimas (pvz., BK 149, 154 str. ir kt.), kaip antai šmeižimas (BK 154 str.), kur pirmoje dalyje yra apibrėžta veika kaip „paskleidimas apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančios informacijos, galinčios paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo“, o jau antroje dalyje ši veika įvardijama kaip „šmeižimas“ („Tas, kas šmeižė asmenį...“). Bet kvalifikuotų nusikaltimo sudėčių formulavime pasitaiko ir kitokių konstrukcijų, lyg ir atitrūkstančių nuo sistemiškos įstatymų leidybos technikos, kaip antai BK 138 straipsnyje, kurio pavadinimas, apibūdinantis nusikalstamą veiką yra „nesunkus sveikatos sutrikdymas“. Jo pirmojoje dalyje veika apibrėžiama kaip „žmogaus sužalojimas ar susargdinimas“, jei dėl to kilo nurodytų pasekmių, tačiau vietoj dažniausiai vartojamo apibūdinimo antroje dalyje „tas, kas nesunkiai sutrikdė sveikatą“, vartojamas veikos pavadinimas „tas, kas nesunkiai sužalojo ar susargdino“. Analogiškas konstrukcijos modelis yra fiksuojamas ir BK 135, 139 straipsniuose.

⁶⁵ PRAPIESTIS, J., et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis..* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 161.

Taip pat paminėtini atvejai, kai įstatymų leidėjas be kvalifikuojančių požymių pakartoja ir pagrindinius, tai be abejonės palengvina sudėties atpažinimą, kaip antai BK 129 str. 2 d. Tačiau kartais esminių požymių pakartojimas ir tam tikrų požymių išskyrimas nesuprantamas, kaip antai BK 233 ir 235 straipsniuose, kai antrose dalyse išskiriamos veikos, padarytos apkaltos proceso metu, kuomet dalyvauja Seimo specialioji tyrimo komisija ar Seimas. Iš pirmo žvilgsnio antrosiose dalyse esančios sudėtys atrodytų kvalifikuotos, bet atsižvelgiant į šiuose straipsniuose numatomų identiškų bausmių sąrašą nelieka abejoniu, kad tai ne kvalifikuotos sudėtys. Ypač painus atvejis, numatytas BK 235 str. („Melagingi parodymai, išvados ir vertimas“), kuomet už tapačias pagal pavojingumą veikas BK 235 str. tiek 1 dalyje, tiek 2 dalyje (pastarojoje atkartojami visi prieš tai minimi 1 dalyje objektyviosios pusės požymiai), kvalifikuota veika 3 dalyje numatyta tik tam „kas padarė šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką, kaltindamas asmenį, neva šis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą“. Todėl šiuo atveju būtų galima pasiūlyti pakeisti BK 235 str. sekančiai: arba sujungti 1 ir 2 dalis į vieną dalį, arba pakeisti 3 dalį išdėstant ją taip: „, tas, kas padarė šio straipsnio 1 ar 2 dalyje numatytą veiką...“.

Atsižvelgiant į visus aukščiau išanalizuotus kvalifikuotų sudėčių turinio ir formos atvejus, reziumuojant galima daryti išvadą, kad kiekviena sudėtis turi atitinkamą struktūrą, kuriai būdingos skirtingos konstrukcijos.

3.3. Kvalifikuojančių požymių interpretavimo ypatumai

Kartais nusikalstamos veikos požymiai baudžiamuosiuose įstatymuose sukonstruoti taip, kad iš pačio baudžiamojo kodekso straipsnio nėra aiškus šio požymio turinys. Tokie požymiai – vertinamieji. Jų turinys nėra atskleidžiamas nei baudžiamajame kodekse, nei kituose teisės aktuose, pavyzdžiui, didelė žala, didelė nelaimė ir pan. Šių požymių turinį nustato pats asmuo, kuris taiko šią normą ir tai padaroma remiantis sisteminiu, loginiu, gramatiniu aiškinimo metodais.⁶⁶ Vertinamųjų požymių, o jų nusikalstamų veikų sudėtys turi tikrai nemažai, suvokimas priklauso nuo įvairių aplinkybių, vadinasi, „taikant vertinamuosius požymius kartais reikia ne vien juos „atskleisti“ kaip jau iš anksto esančius, bet ir kūrybiškai išplėtoti, pateikiant netipinį tokio požymio traktavimą ir vertinimą *ad hoc*“.⁶⁷

⁶⁶ ABRAMAVIČIUS, A., 2005 m. rudens semestro paskaitų konspektas.

⁶⁷ BIELIŪNAS, E. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo erdvė ir definicijos. Mokslo darbai. *Teisė*. 2008 69. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 19.

Kvalifikuotose sudėtyse yra vartojami šie vertinamieji požymiai: didelis pavojus, sunkūs ar labai sunkūs padariniai, pavojingas arba itin žiaurus būdas, nežmoniškos sąlygos, versliškumas, stambus mastas, reikšminga įtaka, (labai) didelė (turtinė) žala, didelis kiekis, labai didelis kiekis ir kita. Tik keliuose atvejuose vertinamieji požymiai yra išaiškinti pačiame BK tekste – tai didelės vertės turtas ar didelė turtinė žala. Pažymėtina, kad šie požymiai yra atskleidžiami tik keliuose BK Specialiosios dalies straipsniuose – sąvokų išaiškinime (BK 190, 212 str.), tačiau jie galioja tik konkrečiuose skyriuose nurodytiems vertinamiesiems požymiams dėl didelės vertės turto ar didelės turtinės žalos. Tuo tarpu, kai BK 278 straipsnio 1 dalyje yra paminėta didelė turtinė žala, o to pačio straipsnio antroje kvalifikuotoje sudėtyje – labai didelė turtinė žala, tuomet kyla klausimas, kaip apibrėžti tos žalos dydį, nes tame skyriuje sąvokų išaiškinimo nėra; vadovautis nusikaltimų ekonomikos ir verslo tvarkos skyriaus sąvokų išaiškinimu ar ne.

Kai kuriems vertinamiesiems požymiams nustatyti yra vadovujamasi kitais norminiais teisės aktais, kaip kad nustatant narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekius. Šiuo atveju vadovujamasi Sveikatos apsaugos ministro įsakymu dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijomis.⁶⁸ Tačiau kaip yra išaiškinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime, išaiškinimo lentelėje nurodyti medžiagų kiekiai yra rekomendacinio pobūdžio, „todėl teismai, sprendami atsakomybės klausimą, įvertinę visas bylos aplinkybes (medžiagų svorį, apimtį, jų poveikio žmogui ypatybes), gali peržengti šioje lentelėje nustatytas ribas, nurodydami savo sprendimo motyvus“.⁶⁹

Reikia pripažinti, kad vertinamųjų požymių vertinimas yra subjektyvus. Tam, kad išsiaiškintume atskirų vertinamųjų požymių turinį, neretai tenka vadovautis teismų praktika, įtvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimuose. Antai nužudymas kankinant ar kitaip itin žiauriai pripažįstamas, kai kaltininko veika dėl gyvybės atėmimo būdo ar kitų aplinkybių pasireiškia ypatingu žiaurumu. Išaiškinta, kad kankinimas – tai tam tikrą laiką trunkantys veiksmai, sukeltantys dideles fizines, dvasines kančias nukentėjusiajam tiesioginiu poveikiu į jo kūną arba sudarantys sąlygas kilti tokioms kančioms (dėl skausmo, alkio, troškulio, šalčio, karščio, verčiant atlikti nukentėjusįjį žeminančius veiksmus ir pan.). Nužu-

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 41-1899.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002-06-21 nutarimas Nr. 37 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant psichotropinių ar narkotinių medžiagų grobimo, neteisėto šių medžiagų ir jų pirmos kategorijos pirmtakų (prekursorių) gaminimo, igijimo, laikymo, gabenimo, siuntimo, pardavimo ar kitokio platinimo baudžiamąsias bylas (BK 232-1, 232-2, 232-5, 232-10 str.)“, *Teismų praktika*, Nr. 17.

dymas kitaip itin žiauriai yra tada, kai gyvybė atimama itin skausmingu būdu (pvz., nuodijant skausmingai veikiančiais nuodais, deginant, užkasant, numetant iš didelio aukščio ir pan.) arba padarant nukentėjusiajam daug kūno sužalojimų. Šiuo atveju neturi reikšmės, kiek laiko nukentėjusysis po panaudoto smurto iki mirties jautė kūno sužalojimų sukeltą skausmą. Nužudymas itin žiauriai gali būti pripažintas ir tada, kai prieš atimant gyvybę ar jos atėmimo metu iš nukentėjusiojo buvo tyčiojamasi (jis verčiamas pats save žaloti ir pan.) arba kai kaltininkas tyčia trukdo suteikti pagalbą jo sužalotam nukentėjusiajam, arba kai nužudoma suardant žmogaus kūno anatomicinį vientisumą (pvz., nukertama galva ir pan.), arba kai nukentėjusysis nužudomas jo artimųjų akivaizdoje, taip sukeliant jiems dideles dvasines kančias.

Nužudymas kitų žmonių gyvybei pavojingu būdu yra tuomet, kai kaltininkas, siekdamas nužudyti asmenį, panaudoja tokį būdą, kuris yra pavojingas ne tik siekiamo nužudyti žmogaus, bet ir bent vieno kito žmogaus gyvybei. Pavojus kitų žmonių gyvybei paprastai kyla, kai nužudoma sprogdinant, padegant, šaudant, jei šalia nukentėjusiojo esama kitų žmonių, apnuodijant maistą ar vandenį, kurį vartoja ir kiti žmonės, ir pan.⁷⁰

Kai įstatymo taikytojas susiduria su didelės vertės turto požymiu, tuomet gali iškilti daikto vertės nustatymo problema. Atsakymą galime rasti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose, kuriame teigiama, kad atsakomybė už turto pagrobimą nusikaltimuose nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams diferencijuojama pagal turto vertę, remiantis BK 190 str. pateiktu turto vertės išaiškinimu. BK 178 straipsnio 2 dalyje numatyti vagystę kvalifikuojantys požymiai daro veiką pavojingesnę, todėl, esant bent vienam iš jų, net ir pagrobus mažesnės nei 1 MGL bei nedidelės vertės turtą, veika kvalifikuojama pagal BK 178 straipsnio 2 dalį (išskyrus atvejį, kai pagrobiamas didelės vertės turtas). Svetimo turto pagrobimas panaudojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimant galimybę nukentėjusiajam asmeniui priešintis kvalifikuojamas kaip plėšimas ir tais atvejais, kai turto vertė yra mažesnė nei 1 MGL. Jei turto vertė didelė, veika kvalifikuojama pagal BK 180 straipsnio 3 dalį. Pažymėtina, kad kvalifikuojant veikas pagal BK 178, 180 straipsnius, pagrobto turto vertė nustatoma remiantis daikto rinkos verte veikos padarymo metu. Turto vertė gali būti nustatoma pagal pirkimo–pardavimo sandorių kainą, turto sukūrimo (atkūrimo), įsigijimo kaštus. Tais atvejais, kai nuosavybė į daiktą atsirado pirkimo–pardavimo sandorio pagrindu ir byloje yra duomenys apie daikto įsigijimo kainą, tačiau daiktas pagrobiamas praėjus laikotarpiui, tu-

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004-06-18 nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“, *Teismų praktika*, Nr. 21.

rinčiam reikšmės jo kainai, daikto vertė nustatoma pagal faktinę turto vertę (didmenines, rinkos ar komiso kainas) nusikalstamos veikos padarymo metu. Kai tokių duomenų byloje nėra arba daikto įsigijimas pagal sutartį yra susijęs su papildomomis prievolėmis savininkui (pvz., mobiliojo ryšio telefonas, kurio rinkos vertė 500 Lt, įsigytas už 1 Lt sudarant terminuotą abonentinę sutartį, arba jei savininkas turtą įsigijo mažesne nei vidutinė rinkos kaina akcijos metu ar pritaikant kitokią nuolaidą), pagrobto turto vertė nustatoma atsižvelgiant į identiško ar tos kategorijos daikto analogo vidutinę rinkos kainą.⁷¹

Taip pat pastebėtina, kad įstatymiškai baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotas sudėtis ne visais atvejais diferencijuojama tiek pagal dalyko kiekį, tiek pagal rūšį, kaip antai BK 199 str., ir, tarkime, įmanomos situacijos, kai asmuo gabens per sieną nedidelį kiekį narkotikų savo asmeninėms reikmėms tenkinti, tačiau teismas privalės asmeniui skirti laisvės atėmimo bausmę. Tokia įstatymų leidėjo nuostata nelogiška ir neteisinga.⁷² Todėl, būtina labiau diferencijuoti baudžiamąją atsakomybę atsižvelgiant į narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekį bei jų poveikį žmogaus gyvybei ir sveikatai. Ypač tai pasakytina apie narkotinių ar psichotropinių medžiagų kontrabandą (BK 199 str. 2 d.), narkotinių ar psichotropinių medžiagų pagrobimą (BK 263 str.), lenkimą vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas (BK 264 str.), neteisėtą disponavimą pirmos kategorijos narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais) (BK 266 str.). Taigi, kai kurių autorių siūlymais jau numatytas kvalifikuojančias aplinkybes, susijusias su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, siūlytina papildyti naujomis:

1) jei nusikaltimai, kurių dalykas yra narkotinės ar psichotropinės medžiagos, padaryti dalyvaujant tarptautinėje organizuotoje nusikalstamoje veikloje;

2) jei nusikaltimai, kurių dalykas yra narkotinės ar psichotropinės medžiagos, padaryti naudojant šaunamąjį ginklą ar sprogmenis. Toks kvalifikuojamasis požymis numatytas kaip plėšimą kvalifikuojantis požymis, todėl visiškai nesuprantama, kodėl šio požymio nenumato BK 263 straipsnis – didesnis nusikalstamos veikos, numatytos šiame straipsnyje, pavojingumo pobūdis ir laipsnis nekelia abejonių;

3) jei nusikalstama veika padaryta bausmių vykdymo, mokymo ar visuomeninėje įstaigoje. Naujausi tyrimai, atlikti minėtose įstaigose, tik patvirtina tokios kvalifikuojančios aplinkybės nustatymo būtinybę;

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-06-23 nutarimas Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“, *Teismų praktika*, Nr. 23.

⁷² PEČKAITIS, S. J.; GUODYTĖ, E. Naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių atsakomybę už nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, analizė ir tobulinimo kryptys. *Jurisprudencija*, 2003, t. 38(30), p. 5-19.

4) jei nusikaltimą padarė valstybės pareigūnas ar valstybės tarnautojas ir šio nusikaltimo padarymas yra susijęs su pareigų vykdymu;

5) nepilnamečio įtraukimas arba kitoks jo panaudojimas darant nusikaltimus, kurių dalykas yra psichotropinės arba narkotinės medžiagos.⁷³

Šiame kontekste Teismo prerogatyva būtų duoti tinkamą teisinį nusikalstamos veikos įvertinimą atsižvelgiant į faktines bylos aplinkybes bei sudėties vertinamųjų požymių objektyviai atskleistą turinį.

3.4. Pagrindinių, privilegijuotų, itin kvalifikuotų sudėčių santykis lyginant su kvalifikuotomis

Bendrosios ir specialiosios normų konkurenciją sukelia faktas, kai vienam atvejui gali būti pritaikytos dvi normos: viena bendresnė, kita konkretesnė. Visų pirma būtina nustatyti kiekvienos iš konkuruojančių normų pobūdį: kuri iš normų yra bendra, kuri speciali. Nustatinėjant visuomet reikia žinoti, kad toks normų santykis yra reliatyvus: viena ar kita norma yra speciali arba bendra ne apskritai, o tik kitos konkrečios normos atžvilgiu. Taigi, kiekvienoje specialioje normoje turi būti visi bendrosios normos požymiai. Tuo pačiu specialioji norma turi turėti ypatingų, tik šiai normai būdingų požymių. Kaip žinia, esant bendrosios ir specialiosios normos konkurencijai, taikoma specialioji norma. Bendrosios ir specialiosios normų konkurencija gali būti ne tik tarp dviejų skirtinguose straipsniuose išdėstytų normų, bet ir tarp vieno straipsnio skirtingų dalių. Tuomet viena dalis turės bendrąjį, antra – specialųjį pobūdį. Tai konkurencija tarp pagrindinės ir kvalifikuotos sudėties, kuri yra papildoma specialiais požymiais, didinančiais jos pavojingumą. V. Kudriavcevas formuluoja taisyklę: Kiekviena kvalifikuota sudėties rūšis turi prioritetą prieš pagrindinę sudėtį.⁷⁴ Pasitaiko atveju, kai kvalifikuota sudėtis be veiką kvalifikuojančių požymių įgauna naujų požymių, kurių nebuvo apibūdinant pagrindinės sudėties veiką, kaip, pavyzdžiui BK 119 straipsnyje, šnipinėjimo atveju, kvalifikuotos sudėties veika yra praplėsta nauju požymiu, kurio nebuvo bendrojoje normoje, tai ne tik pirkimas, rinkimas arba perdavimas informacijos, kuri yra Lietuvos Respublikos valstybės paslaptis, bet ir įvedamas naujas požymis – „kita užsienio valstybės žvalgybą dominanti informacija“.

⁷³ PEČKAITIS, S. J. Neteisėtų veiksmų, susijusių su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, baudžiamasis teisinis vertinimas pagal 2000 m. baudžiamąjį kodeksą. *Jurisprudencija*, 2003, t. 45(37), p. 78-85.

⁷⁴ PAVILONIS, V., BIELIŪNAS, E. *Nusikaltimų kvalifikavimas esant jų daugumai ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai (mokymo priemonė)*. Vilnius: 1984. p. 11-15.

Taip pat išsiskiriantis atvejis iš tradicinės kvalifikuotos veikos formavimo modelio yra nurodytas BK 105 straipsnyje, kuriame pagrindinėje normoje nurodyta veika yra apibrėžta kaip karo, ginkluoto tarptautinio konflikto, okupacijos ar aneksijos metu, pažeidžiant tarptautinę humanitarinę teisę vertimas civilius ar karo belaisvius tarnauti jų prieš ginkluotuosiose pajėgose naudoti juos kaip gyvąjį skydą karo operacijoje, imti ar verbuoti vaikus iki aštuoniolikos metų į ginkluotąsias pajėgas arba panaudoti juos karo operacijoje; tuo tarpu, kai kvalifikuotoje sudėtyje yra nurodomas tik ėmimas arba verbavimas vaikų iki aštuoniolikos metų į karo tarnybą valstybės ginkluotosioms pajėgoms nepriklausančiose ginkluotose grupėse arba jų panaudojimas karo operacijoje. Akivaizdu, kad BK 105 str. kvalifikuojamojoje sudėtyje yra pateikta tik viena iš alternatyvių veikų pagrindinės sudėties atžvilgiu.

Taip pat paminėtini atvejai, kai yra nepaisoma įprastų taisyklių ir veika paskesnėje bendrosios normos dalyje pasireiškia skirtingais veiksmais, nevienodais pagal savo pavojingumo laipsnį, kaip, pavyzdžiui, neteisėto aborto (BK 142 str.) ar laisvės atėmimo įstaigos darbo dezorganizavimo (BK 239 str.) atvejais. BK 142 str. įdomus dar ir tuo, kad skirtingose dalyse yra įvardintas ir skirtingas subjektas.

Vadinasi, kvalifikuotos sudėties požymiai papildo ir konkretizuoja pagrindinę sudėtį, tačiau kartais kyla keblumų atskiriant ją nuo pagrindinės sudėties, kadangi atskirais atvejais ne visos veikos aplinkybės įeina į pagrindinę sudėtį; taip pat sudėtys gali būti skaidomos, ir kvalifikuotoje sudėtyje panaudojamos tik alternatyvios veikos; arba sudėtis gali būti išreiškiama per visai kitus požymius.

Atsižvelgiant į baudžiamosios teisės teorijos ir praktikos ypatumus, esant kelių kvalifikuotų ir/ar privilegijuotų požymių visumai, veikos kvalifikavimas vyks per konkurencijos įveikimą. Skirtinga normų konkurencija atsiranda dėl skirtingo nusikaltimo sudėties konstravimo baudžiamuosiuose įstatymuose. Kartais įstatymų leidėjas sąmoningai sukuria normų konkurenciją, tuo pabrėždamas vienokį ar kitokį veikos pavojingumo laipsnį, kartu atitinkamai išspręsdamas ir bausmės klausimą. Analizuodami baudžiamuosius įstatymus galime pastebėti, kad kai kuriais atvejais su bendrąja norma konkuruoja ne viena, o kelios normos, kurios dėl savo apibrėžtumo gali būti priskirtos prie specialiųjų normų. Tačiau čia, kitaip negu esant bendrosios ir specialiosios normų konkurencijai, visos specialiosios normos tarpusavyje yra iš esmės lygiavertės. Taigi šiuo atveju visų pirma iškyla klausimas: kokią iš specialiųjų normų reikia taikyti, t.y. kuriai iš šių normų reikia atiduoti prioritetą? Tokią situaciją ir vadinsime specialiųjų normų konkurencija. Visų pirma bendrosios normos

atžvilgiu tarpusavyje gali konkuruoti normos su sunkinančiomis ir lengvinančiomis aplinkybėmis. Tuomet reikia išspręsti klausimą, pagal kurį straipsnį, numatantį sunkinančias ar lengvinančias aplinkybes, kvalifikuoti veiką. Baudžiamosios teisės teorijoje šiuo požiūriu yra suformuluota tokia taisyklė: kai konkuruoja normos su lengvinančiomis ir sunkinančiomis aplinkybėmis, prioritetas atiduodamas normai su lengvinančiomis aplinkybėmis.⁷⁵ Ši pozicija matyti ir baudžiamajame įstatyme, nusikaltimuose žmogaus gyvybei – BK 129, 130, 131 straipsniuose, kuomet yra kvalifikuojančių ir privilegijuojančių požymių buvimas vienoje veikoje ir pagal aukščiau išdėstytą normų konkurencijos taisyklę, pirmenybė yra suteikiama privilegijuojantiems. Kaip, pavyzdžiui, nužudymas labai susijaudinus, net ir esant BK 129 straipsnio 2 dalyje numatytiems kvalifikuojamiesiems požymiams, yra kvalifikuojamas pagal BK 130 straipsnį. Tačiau kai susiduriame su vagystės ir plėšimo atvejais, vadovaujamės Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato suformuota praktika (priešinga aukščiau išdėstytai taisyklei): „BK 178 straipsnio 2 dalyje numatyti vagystę kvalifikuojantys požymiai daro veiką pavojingesnę, todėl, esant bent vienam iš jų, net ir pagrobus mažesnės nei 1 MGL bei nedidelės vertės turta, veika kvalifikuojama pagal BK 178 straipsnio 2 dalį (išskyrus atvejį, kai pagrobiamas didelės vertės turtas). Svetimo turto pagrobimas panaudojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimant galimybę nukentėjusiajam asmeniui priešintis kvalifikuojamas kaip plėšimas ir tais atvejais, kai turto vertė yra mažesnė nei 1 MGL“.⁷⁶ Visa tai rodo, kad normų sistemos požiūriu ši problematika nėra pakankamai išgvildenta ir aiški. Pažymėtina, kad privilegijuotų sudėčių tematika yra susijusi tik su vienu ar kitu pavieniu pavyzdžiu ir nuodugnai neištirta. Ši sritis dar laikytina perspektyvia ir tyrinėtina.

Specialiųjų normų konkurencija taip pat bus, kai viename baudžiamojo kodekso straipsnyje yra numatytos kelios skirtingo sunkumo kvalifikuojančios aplinkybės. Tai tokie atvejai, kai greta pagrindinės sudėties yra dalys, numatančios kvalifikuotas ir itin kvalifikuotas sudėtis.⁷⁷ Tuomet itin kvalifikuota sudėtis apibrėžiama kaip kvalifikuota sudėtis kvalifikuotosios sudėties atžvilgiu ir pasižyminti dar didesniu pavojingumo laipsniu, nei kvalifikuotoji sudėtis. Tokių atvejų galime rasti nusikaltimų visuomenės saugumui (BK 250 str.), nusikaltimų transporto eismo saugumui (BK 281 str.), nusikaltimų, susijusių su

⁷⁵ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 335-339.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-06-23 nutarimas Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“, *Teismų praktika*, Nr. 23.

⁷⁷ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 3-čiasis pataisytas ir papildytas leid.* Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 340.

disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis (BK 263 str.) skyriuose. Pavyzdžiui, BK 281 straipsnyje numatytos penkios kvalifikuotos sudėtys, iš kurių 2, 3 ir 5 dalyse įtvirtintos kvalifikuotos sudėtys pagrindinės sudėties atžvilgiu, tuo tarpu 4 dalyje yra itin kvalifikuota sudėtis 3 dalies atžvilgiu, o 6 dalyje yra itin kvalifikuota sudėtis 5 dalyje įtvirtintos sudėties atžvilgiu. Atsakomybė BK 281 str. diferencijuojama pagal atsiradusių padarinių sunkumą (didelė turtinė žala, sunkiai arba nesunkiai sutrikdyta kito žmogaus sveikata, žmogaus žūtis) ir pagal tai, ar asmuo, padaręs nusikalstamą veiką buvo apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų (pastarosios aplinkybės itin kvalifikuoja nusikalstamos veikos sudėtį).

Todėl darytina išvada, kad itin kvalifikuota sudėtis atspindi pavojingesnę nei pagrindinėje, taip pat ir kvalifikuotoje sudėtyje įtvirtintos veikos pobūdį.

IV. KVALIFIKUOTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ SUDĖČIŲ ĮTAKA TAIKANT BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS BENDROSIOS DALIES INSTITUTUS

4.1. Baudžiamojo įstatymo taikymo senatis

BK nurodomos dvi senaties baudžiamojoje teisėje rūšys: apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis (BK 95 str.) ir apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senatis (BK 96 str.). Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis reiškia, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn už padarytą veiką, o apkaltinamojo nuosprendžio senatis reiškia, kad nevykdoma teismo nuteistajam skirta bausmė. Senaties taikymo sąlygos yra įtvirtintos įstatyme, būtent Baudžiamajame kodekse. Jos susijusios su: padaryto nusikaltimo sunkumu; asmens elgesiu po nusikalstamos veikos; laiku, praėjusiu nuo nusikalstamos veikos iki ikiteisminio tyrimo, bylos teismo nagrinėjimo, nuosprendžio priėmimo arba jo vykdymo pradžios. Taigi įstatymų leidėjas numato atitinkamus terminus, kuriems suėjus asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, dėl jo padarytos veikos negali būti priimamas apkaltinamasis nuosprendis. Kaip matyti iš BK 95 str. 1 d., terminai diferencijuojami pradedant dvejais metais ir baigiant dvidešimties metų terminu – jie priklauso nuo nusikaltimo sunkumo (kategorijos). Taigi, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką esant kvalifikuotai sudėčiai, kuri nuo pagrindinės (nekvalifikuotos) skiriasi pavojingumo laipsniu ir bausmės dydžiu, apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo bei apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senačių terminai ženkliai pailgės lyginant su tokios pačios nusikalstamos veikos padarymu, nesant kvalifikuotai sudėčiai. Kartu pažymėtina, kad priėmus apkaltinamąjį nuosprendį senatis taikoma ne visiems nusikaltimams. BK 95 straipsnio 5 dalyje imperatyviai nurodyta, kad nėra nusikaltimų senaties beveik visiems BK XV skyriuje nurodytiems nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, kaip antai BK 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 111, 112 straipsniuose. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad penkiolikos metų terminas galioja visiems asmenims, padariusiems bet kokio sunkumo nusikaltimus ir pasislėpusiems nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo. Išimtis yra tik nusikaltimai, susiję su tyčiniu kito žmogaus gyvybės atėmimu, kuriems nustatytas dvidešimties metų senaties terminas.⁷⁸

⁷⁸ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 416-424.

4.2. Nusikaltimo stadijos ir jų baudžiamasis teisinis vertinimas

Pavojų baudžiamojo įstatymo saugomiems visuomeniniams santykiams sukelia ne tik baigtas nusikaltimas, bet ir tokie veiksmai, kai kaltininkas dėl kokių nors nuo jo nepriklausančių aplinkybių iki galo nerealizuoja savo nusikalstamų kėslių, jo veikoje nėra visų konkretaus nusikaltimo požymių, kitaip tariant, neužbaigia nusikaltimo. Nusikalstamos veikos etapai baudžiamojoje teisėje vadinami nusikaltimo stadijomis. Jų yra trys: 1) rengimasis padaryti nusikaltimą; 2) pasikėsinimas jį padaryti; 3) baigtas nusikaltimas.⁷⁹

Baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies straipsnių dispozicijos suformuluotos taip, kad jose aprašomi baigtinės nusikalstamos veikos požymiai. Nustačius visus nusikalstamos veikos požymius, aprašytus BK specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje, daroma išvada, kad padaryta baigta nusikalstama veika. Tačiau pavojų baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms kelia ir veikos, neturinčios visų baigtos nusikalstamos veikos požymių. Baudžiamojoje teisėje skiriami terminai „baigta nusikalstama veika“ ir „parengtinė nusikalstama veika“. Terminas „parengtinė nusikalstama veika“ apima dvi nusikalstamos veikos darymo stadijas: rengimąsi daryti nusikalstamą veiką ir pasikėsinimą daryti nusikalstamą veiką. Baudžiamosios atsakomybės dėl parengtinės nusikalstamos veikos sąlygas reguliuoja BK 21, 22 ir 23 straipsniai.⁸⁰

Asmens atsakomybės už parengtinę nusikalstamą veiką pagrindas yra tas pats – nusikalstamos veikos sudėtis, todėl ją reikia nustatyti siekiant patraukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn. Traukiant atsakomybėn už baigtinę nusikalstamą veiką reikalaujama, kad veika pasižymėtų tik kai kuriais BK Specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje aprašytais inkriminuotos nusikalstamos veikos sudėties požymiais, kurių kai kada gali ir visai nebūti. Parengtinės nusikalstamos veikos sudėties požymiai būna aprašyti Bendrojoje dalyje, būtent BK 21 ir 22 straipsniuose, ir tik iš dalies BK specialiojoje dalyje. Todėl traukiant asmenį baudžiamajon atsakomybėn už parengtinę nusikalstamą veiką ir kvalifikuojant kaltininko veiksmus proceso dokumentuose greta BK Specialiosios dalies straipsnio veika kvalifikuojama ir pagal BK 21 ar 22 straipsnius. Nusikalstamos veikos stadijos, kurioje nutrūko veika, išskyrimas turi reikšmės teisiniam padarytos nusikalstamos veikos įvertinimui

⁷⁹ ČIOČYS, A. P. *Teisės pagrindai. Mokomoji knyga. Trečiasis leidimas. Papildyta ir pataisyta pagal naujausius teisės norminius aktus*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 285.

⁸⁰ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 56-57.

– kvalifikacijai, kaltininko atsakomybės diferencijavimui ir bausmės individualizavimui⁸¹. Pažymėtina, kad 1961 metų BK buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už rengimąsi daryti bet kokį nusikaltimą. Naujojo BK 21 straipsnyje numatoma, kad asmuo atsako tik už rengimąsi daryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą. Už rengimąsi daryti kitų kategorijų nusikaltimus baudžiamoji atsakomybė nekyla. Už rengimąsi daryti baudžiamąjį nusižengimą baudžiamoji atsakomybė ir viso nekyla. Kadangi kvalifikuojantys požymiai yra didinantys nusikalstamos veikos pavojingumą ir dėl to nustatoma griežtesnė bausmė lyginant su pagrindine sudėtimi, todėl, jie turi tiesioginį poveikį baudžiamosios atsakomybės už rengimąsi padaryti nusikaltimą atsiradimui. Pavyzdžiui, baudžiamoji atsakomybė už rengimąsi daryti vagystę priklausys nuo to, kokią vagystę asmuo rengėsi daryti: ar numatytą BK 178 straipsnio 1, 2, 3 ar 4 dalyje. Tik minėto straipsnio 3 dalyje numatomi sunkaus nusikaltimo požymiai. Taigi neišrodžius, kad rengėsi padaryti didelio kiekio svetimo turto vagystę ar vagystę organizuota grupe, asmuo baudžiamosios atsakomybės išvengs, nes jo padaryta veika neatitiks BK 21 straipsnyje įtvirtintų atsakomybės už rengimąsi sąlygų.

Dėl to teisiškai vertinant asmens veikas labai svarbu tinkamai ir preciziškai nustatyti, kokį nusikaltimą asmuo rengėsi daryti, t.y. kreipiant dėmesį į BK straipsnio atitinkamą dalį. Juk vagystė ir plėšimas ne visada yra sunkūs nusikaltimai. Plėšimas, numatytas tik BK 180 straipsnio 2 ir 3 dalyse, vagystė, numatyta tik BK 178 straipsnio 3 dalyje, yra sunkūs nusikaltimai.⁸²

Išžaginimo ar seksualinio prievartavimo bylose neretai asmuo grasina nukentėjusiajam ar vartoja fizinį smurtą siekdamas įveikti pasipriešinimą ir atlikti lytinį aktą, tačiau pasipriešinimas neįveikiamas ir lytinio akto pradėti nepavyksta. Tokiais atvejais asmenys pateikus įtarimus ar kaltinimus ginčija juos ir teigia, kad nieko BK 149 straipsnio prasme nepadarė. Taigi grasinimo veiksmai ir jų pradžia yra nusikaltimo pradžia. Taip ši situacija išaiškinta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimo Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“ 13 punkte, kuriame pasakyta, kad „rengimasis padaryti išžaginimą ar seksualinį prievartavimą atribojamas nuo pasikėsinimo padaryti minėtus nusikaltimus pagal tai, ar kaltininkas pradėjo realizuoti BK 149 ar 150 straipsnyje numatytų nusikaltimų sudėčių objektyviuosius veikos

⁸¹ PRAPIESTIS, J., et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 128.

⁸² PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 65-66.

požymius“⁸³. Jei kaltininkas pradėjo vartoti fizinį smurtą ar grasino jį pavartoti, arba atliko veiksmus kitaip atimančius galimybę priešintis, padaryta veika kvalifikuojama kaip pasikėsinimas daryti išžaginimą ar seksualinį prievartavimą pagal BK 22 straipsnį ir BK 149 straipsnio 1, 2, 3 ar 4 dalį arba pagal BK 150 straipsnio 1, 2, 3 ar 4 dalį, nors kaltininkas ir nepradėjo lytiškai santykiauti ar tenkinti lytinę aistrą dėl to, kad jam nepavyko įveikti nukentėjusiojo pasipriešinimo arba dėl kitų nuo jo valios nepriklausomų aplinkybių. Jei asmuo siekia daryti išžaginimą ar seksualinį prievartavimą naudodamasis bejėgiška nukentėjusiojo būkle, pasikėsinimu gali būti laikomas nukentėjusiojo pernešimas į nusikaltimo vietą, jo nurengimas ir kiti panašaus pobūdžio veiksmai. Smurto vartojimas ar kitoks galimybės priešintis atėmimas gali būti kvalifikuojamas kaip rengimasis daryti išžaginimą ar seksualinį prievartavimą, jei jis vartojamas ne pasipriešinimui įveikti, o tik sudaryti palankias sąlygas daryti nusikaltimą (pavyzdžiui, įsodinti nukentėjusįjį į automobilį ir nuvežti į nusikaltimo vietą).⁸⁴

4.3. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės

Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas teisiškai reglamentuojamas specialiaame BK bendrosios dalies VI skyriuje, pavadintame „Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės“. Tačiau nuostatos dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės reglamentuojamos ir kituose BK Bendrosios dalies ir net Specialiosios dalies skyriuose (4 atvejais: BK 114 str. 3 d., BK 227 str. 4 d., BK 259 str. 3 d., BK 291 str. 2 d.). BK Bendrojoje dalyje numatytas šių rūšių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės: 1) kai asmuo, ar nusikalstama veika prarado pavojingumą (BK 36 str.); 2) dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo (BK 37 str.); 3) kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko (BK 38 str.); 4) kai yra lengvinančių aplinkybių (BK 39 str.); 5) kai asmuo aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas (BK 39¹ str.); 6) pagal laidavimą (BK 40 str.); 7) nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 93 str.). Kaip žinia, kvalifikuota nusikaltimo sudėtis įtakoja ne tik asmens, padariusio nusikalstamą veiką, baudžiamosios atsakomybės atsiradimą, bet ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejus. Įvertinus nusikaltimų klasifikavimą į tam tikras grupes ir sankcijų dydžius (reglamentuojamus BK 11 str.) bei BK Bendrosios dalies VI skyriuje

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004-12-30 nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“. *Teismų praktika*, Nr. 22.

⁸⁴ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 69-70.

nurodytus atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejus, matome, kad sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atvejais atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nėra galimas, tuo tarpu, veika, turinti kvalifikuotų požymių patenka į sunkių ar labai sunkių nusikaltimų kategoriją, kaip antai BK 178 str. 3 d., 180 str. 2, 3 d., 181 str. 2, 3 d. ir kiti. Tik vienintelis atvejis, t.y. BK 39¹ str. numato, kad asmuo, įtariamas dalyvavęs organizuotai grupei ar nusikalstamam susivienijimui darant nusikalstamas veikas arba priklausęs nusikalstamam susivienijimui, gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, bet tik esant įstatyme suformuluotoms visoms trimis atleidimo sąlygoms kartu, kuomet - 1) asmuo, įtariamas dalyvavęs organizuotai grupei ar nusikalstamam susivienijimui darant nusikalstamas veikas arba priklausęs nusikalstamam susivienijimui; 2) asmuo pripažino dalyvavęs darant tokią nusikalstamą veiką ar priklausęs nusikalstamam susivienijimui; 3) asmuo aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas. Atleidimas taikomas ne visiems organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo nariams. Atleidimas netaikomas asmeniui, kuris dalyvavo tyčia nužudant arba kuris tokiais pagrindais nuo baudžiamosios atsakomybės jau buvo atleistas, taip pat organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo organizatoriui ar vadovui.⁸⁵

Paminėtinas dar vienas atvejis, kai asmuo, pripažintas ribotai pakaltinamu, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų nusikaltimą, nesunkų ar apysunkį nusikaltimą, atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama remiantis BK 59 str. arba jis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės taikant BK str. numatytas baudžiamojo poveikio priemones, arba BK 98 str. numatytas priverčiamąsias medicinos priemones. Asmuo, pripažintas ribotai pakaltinamu, padaręs sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama remiantis BK 59 str.⁸⁶

4.4. Bausmė ir jos individualizavimas

Bausmės individualizavimas gali reikšti ir bausmės švelninimą, ir jos griežtinimą, atsižvelgiant į bausmės parinkimo minimalias ir maksimalias ribas ir priklausomai nuo daugybės reikšmingų aplinkybių. Iš esmės tai visuma teisės normų, kurios padeda užtikrinti teisingos bausmės paskyrimą. Į klausimą, kokia bausmė yra teisinga, kai kurių teisės

⁸⁵ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 344-378.

⁸⁶ PRAPIESTIS, J., et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 117.

mokslininkų nuomone atsakyti gana sunku, mat kiekvienas žmogus turi subjektyvų teisingumo jausmą, tačiau teisine prasme ši problema sprendžiama baudžiamosios teisės normų ribose. Remiantis teisingumo principo išaiškinimu, kurį yra pateikęs Konstitucinis Teismas, galima teigti, kad reikalingos 3 prielaidos, kad paskirta bausmė būtų laikoma teisinga. Pirma, BK numatytos sankcijos turi būti adekvačios nusikalstamų veikų pavojingumui. Antra, svarbu tai, kiek laisvės suteikiama teismui konkrečiu atveju individualizuoti bausmę. Asmenys gali įvykdyti tą patį nusikaltimą, tačiau būti nubausti skirtingai, nes reikšmės turi tai, kad vienas buvo vykdytojas, kitas – padėjėjas ar organizatorius. Be to, gali skirtis dalyvavimo nusikaltime motyvai, tikslai, kaltininkų asmenybės charakteristikos ir kitos atsakomybę lengvinančios ar sunkinančios aplinkybės. Trečia, reikalinga užtikrinti vienodą teismų praktiką, taikant baudžiamosios teisės normas⁸⁷.

Kaip jau ir buvo minėta, kvalifikuota nusikalstamos veikos sudėtis yra tokia, į kurią įtraukiami papildomi, palyginti su pagrindine sudėtimi, požymiai, didinantys nusikalstamos veikos pavojingumą ir dėl to nustatoma griežtesnė bausmė. Skiriant bausmę įgyvendinami tam tikri baudžiamosios teisės principai, iš kurių išsiskiria teisingumo principas⁸⁸. Skiriant bausmę teisingumo principas gali būti užtikrintas ir individualizuojant bausmes, t. y. už konkrečią nusikalstamą veiką konkrečiam asmeniui parenkant bausmę. Paprastai skiriama bausmė priklauso nuo pažeistos baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės reikšmingumo, padarytos nusikalstamos veikos pobūdžio, jos padarinių, teisę pažeidusio asmens pavojingumo laipsnio ir kitų svarbių aplinkybių. Tokiu atveju teisingumas reiškia ne tik tai, kad turi būti išsamiai, visapusiškai ir objektyviai nustatytos bylai reikšmingos aplinkybės, bet ir tai, kad pripažintam kaltu asmeniui skiriama bausmė turi būti adekvati padarytai veikai: bausmė turi atitikti tos veikos pavojingumo pobūdį bei laipsnį.⁸⁹

Bendrieji bausmės pagrindai suformuluoti BK 54 straipsnyje. Pagal šiame straipsnyje įtvirtintas nuostatas teismas skiria bausmę: 1) pagal BK specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją; 2) laikydamasis BK specialiosios dalies nuostatų. Skirdamas bausmę, teismas atsižvelgia į : 1) padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį; 2) kaltės formą ir rūšį; 3) padarytos nusikalstamos veikos motyvus ir tikslus; 4) nusikalstamos veikos stadiją; 5) kaltininko asmenybę; 6) asmens, kaip bendrininko, dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį;

⁸⁷ Interviu: Antanas Dapšys: „Bausmė turi būti tokia, kokia reikalinga žmogui pasitaisyti“. Prieiga per internetą: < <http://www.infolex.lt/Portal/start.asp?act=news&Tema=50&str=22070> >.

⁸⁸ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 245.

⁸⁹ PRAPIESTIS, J., et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 266-267.

7) atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes.⁹⁰ Parenkant skirtinos bausmės dydį svarbios atsakomybę lengvinančios ar sunkinančios aplinkybės. Šios aplinkybės turi įtakos skiriant bausmę bausmės rūšies ir dydžio požiūriu. Jos susijusios arba su nusikalstamos veikos pavojingumu, arba su kaltininko asmenybės pavojingumu. Dabartiniame BK aplinkybės, vienodai didinančios ar mažinančios visų nusikalstamų veikų pavojingumą, buvo įvardytos kaip atsakomybę lengvinančios arba sunkinančios, o būdingos tik atskiriems nusikaltimams ir didinančios tik atskirų nusikaltimų pavojingumą buvo panaudotos kvalifikuotoms nusikaltimų sudėtims išskirti. Tačiau ir galiojančiame BK dar galima rasti atvejų, kai atsakomybę lengvinančios ar sunkinančios aplinkybės sutampa su nusikalstamos veikos sudėties pagrindiniais, bet dažniau su straipsnio dispozicijoje numatytais kvalifikuojamaisiais požymiais. Tokiais atvejais jos negali būti byloje pakartotinai vertinamos kaip atsakomybę lengvinančios ar sunkinančios aplinkybės. Tai įsakmiai nurodoma BK 59 str. 3d. ir 60 str. 2 d., kuriose pabrėžiama, kad skirdamas bausmę teismas neatsižvelgia į tokią atsakomybę lengvinančią aplinkybę, kuri įstatyme numatyta kaip nusikaltimo sudėties požymis. Taigi, jeigu kuri nors iš BK 59 ar 60 str. išvardytų atsakomybę lengvinančių arba sunkinančių aplinkybių yra kaltininkui inkriminuoto nusikaltimo sudėties požymis ar padarytą nusikaltimą kvalifikuojantis požymis ir teismas šią aplinkybę panaudojo kvalifikuodamas veika, šios aplinkybės teismas negali pripažinti sunkinančia kaltininko atsakomybę.⁹¹

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarime „Dėl teismų praktikos veikas pripažįstant mažareikšmėmis (BK 8 str. 2 d.)“ teigiama, kad „spręsdamas veikos pripažinimo mažareikšme klausimą teismas į byloje nustatytas atsakomybę lengvinančias ar sunkinančias aplinkybes neatsižvelgia. Šios aplinkybes turi reikšmę paskiriant kaltininkui bausmę, nustatant jos rūšį, dydį ir pan. (BK 39 str.)“.⁹²

Kvalifikuojamieji požymiai, pagal kuriuos veika nebuvo kvalifikuota, teismo pripažįstami atsakomybę sunkinančiomis aplinkybėmis, jei jie numatyti BK 60 straipsnyje ir į jas teismas atsižvelgia skirdamas bausmę. Atsakomybę sunkinančių aplinkybių sąrašas yra išsamus, todėl teismas negali atsakomybę sunkinančia aplinkybe pripažinti fakto, nenumatyto BK 60 str. pateiktame sąrašė.

⁹⁰ DAMBRAUSKIENĖ, G., et al. *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2004. p. 498.

⁹¹ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 266-275.

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000-12-21 nutarimas Nr. 29 „Dėl teismų praktikos veikas pripažįstant mažareikšmėmis (BK 8 str. 2 d.)“, *Teismų praktika*, Nr. 14.

Jeigu nusikaltimas turi kvalifikuojamuosius požymius (didelė žala, įsibrovimas į patalpas ir pan.), nuosprendžio motyvuose būtina nurodyti, kuo remiantis pripažįstama, kad šie kvalifikuojamieji požymiai nustatyti, o nepagrįstai nurodyti tokie požymiai motyvuotai pašalinami. Teismas turi pagrįsti kiekvienos nusikalstamos veikos kvalifikavimą dėl kiekvieno kaltinamojo, surašydamas išsamius motyvus.⁹³

4.5. Teistumas ir jo išnykimo ar panaikinimo sąlygos

Teistumas – tai asmens nuteisimą patvirtinantis faktas ir tam tikras laikotarpis priėmus nuosprendį ir jam įsiteisėjus. Šiuo laikotarpiu šis faktas pripažįstamas ir turi teisinę reikšmę. Baudžiamajame įstatyme nustatyti teistumo buvimo terminai, todėl, logiška, kad kvalifikuotą nusikaltimą padarę asmenys bus ilgiau laikomi turinčiais teistumą nei asmenys padarę paprastą nusikaltimą dėl baudžiamajame įstatyme numatytų griežtesnių bausmių. Teistumo terminai yra dviejų rūšių: 1) teistumas atliekant bausmę; 2) teistumas atliekant bausmę ir ją atlikus. Suėjus įstatyme numatytam terminui teistumas išnyksta ir asmuo pripažįstamas anksčiau neteistu. Teistumas išnyksta savaime. Tam tikrų kategorijų asmenys teistumą turi tik atlikdami bausmę. BK 97 str. 3 d. numatyta, kad turinčiais teistumą tik atliekant bausmę pripažįstami asmenys, nuteisti už neatsargius nusikaltimus. Atlikus bausmę už padarytą neatsargų nusikaltimą teistumas išnyksta ir asmenys pripažįstami neteistais (tiek už paprastus, tiek ir už kvalifikuotus nusikaltimus). Tačiau daugumai asmenų atlikus bausmę teistumas neišnyksta. Jie pripažįstami teistais dar kurį laiką atlikus bausmę. BK 97 str. 3 d. nurodoma, kad asmenys, nuteisti už tyčinius nusikaltimus ir realiai atlikę bausmę, turi teistumą bausmės atlikimo laikotarpiu ir ją atlikus arba atleidus nuo jos: 1) trejus metus, jeigu jie nuteisti už nesunkų ar apysunkį nusikaltimą; 2) penkerius metus, jeigu jie nuteisti už sunkų nusikaltimą; 3) aštuonerius metus, jeigu jie nuteisti už labai sunkų nusikaltimą; 4) dešimt metų, jeigu jie pavojingi recidyvistai. Atkreiptinas dėmesys, kad teistumo išnykimo terminai priklauso nuo padaryto nusikaltimo kategorijos. Kuo sunkesnis nusikaltimas, tuo ilgesnis teistumo išnykimo terminas atlikus bausmę. Asmuo, nuteistas už kelis skirtingų kategorijų nusikaltimus, pripažįstamas turinčiu teistumą už kelis nusikaltimus. Tačiau teistumo terminai nėra sudedami. Be to, jie neina atskirai už kiekvieną nusikaltimą. Eina vienas teistumo terminas už kelis nusikaltimus. Kada teistumas išnyks, lemia įstatyme už sunkiausią nusikaltimą numatytas terminas. Už apysunkį ir labai sunkų nusikaltimą nuteistas

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003-06-20 nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*, Nr. 19.

asmuo turės teistumą už du nusikaltimus aštuonerius metus po to, kai atliks bausmę, nes už labai sunkų nusikaltimą teistumas išnyksta po aštuonerių metų. Visus tuos metus, kol neišnyks teistumas už sunkiausią nusikaltimą, jis bus pripažįstamas teistu už abu nusikaltimus.⁹⁴

Pažymėtina, kad teistumas gali būti panaikintas prieš terminą arba teismo nutartimi sutrumpintas teistumo laikas. Tam reikalingos dvi sąlygos – nuteistojo prašymas ir turi būti suėję ne mažiau kaip pusė teistumo termino. Pagal teisines pasekmes teistumo panaikinimas yra tapatus teistumo išnykimui.⁹⁵

⁹⁴ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 437-438.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos prokuratūros prokuroro komentaras. Kas yra teistumas ir kada jis išnyksta? 2007-03-07. Prieiga per internetą:

<<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/483/Default.aspx>>.

IŠVADOS

1. Darbe išnagrinėti kvalifikuotų sudėčių teoriniai pagrindai bei jų probleminiai aspektai, atskleisti kvalifikuojančių požymių ypatumai, jų išdėstymas baudžiamojo kodekso tekste, atsižvelgiant į baudžiamajame įstatyme pateiktas formuluotes, nustatytos ribos tarp paprastų, kvalifikuotų ir privilegijuotų sudėčių, numatytos kvalifikuotų sudėčių tobulinimo tendencijos.

2. Temos aktualumas pasireiškia tuo, kad tiek baudžiamosios teisės teorijoje, tiek jos taikymo praktikoje kyla nemažai problemiškų klausimų, susijusių su kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėties samprata, kadangi kvalifikuotų nusikalstamų veikų sudėčių klausimais nėra atlikta išsamesnių tyrimų.

3. Tam, kad išsiaiškintume kvalifikuotų sudėčių ištakas buvo analizuojami pagrindiniai Senovės Rytų ir Viduramžių baudžiamosios teisės šaltiniai. Juos išanalizavus galima padaryti išvadą, kad tų laikų baudžiamosios teisės nusikaltimų sudėčių aprašymo technika buvo kazuistinė, o atsakomybę sunkinančias aplinkybes retai buvo galima atskirti nuo kvalifikuojančių požymių.

4. 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, kai kurie jos teritorijoje galiojusio 1961 m. Baudžiamojo kodekso straipsniai tapo negaliojančiais, nes savo esme prieštaravo Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui. Tačiau tuoj pat atlikti plačiausio masto kodifikaciją, parengti būtinus kodeksus, iš jų ir Baudžiamąjį, buvo neįmanoma, nes trūko ne tik įstatymų leidybos patirties, bet dažnai ir sparčiai kintančių procesų suvokimo, demokratinių valstybių baudžiamųjų įstatymų raidos tendencijų žinojimo, todėl 1961 m. birželio 26 d. Baudžiamasis kodeksas, su pakeitimais ir papildymais liko galioti Lietuvoje iki 2003 m. balandžio 30 d. (iki naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d.).

5. Pagal skaičiavimus, atliktus 2009 m. balandžio 3 d., naujojo Baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje yra įtvirtintos 242 nusikalstamų veikų sudėties, iš kurių kvalifikuotas sudėtis turi daugiau nei 90 veikų.

6. Hipotetiškai būtų galima daryti prielaidą, jog vieninteliame Baudžiamojo kodekso straipsnyje egzistuoja kvalifikuota baudžiamojo nusižengimo sudėtis. Tokia prielaida įmanoma, jeigu vertinimo atskaitos tašku arba išėties pozicija pasirinktume nusikalstamos veikos sudėtį kaip atitinkamą aukščiausio abstrakcijos lygmens sąvoką, apimančią žemesnio

lygmens – nusikaltimo ar baudžiamąjį nusižengimą – sudėtis. Ši sudėtis yra įtvirtinta BK 221 straipsnyje, numatančiame baudžiamąją atsakomybę už deklaracijos, ataskaitos ar kito dokumento nepateikimą. Tai vienintelė tokio pobūdžio baudžiamąjį nusižengimą sudėtis šiame Baudžiamajame kodekse, kai straipsnio tekste ji išdėstyta pirmiau negu nusikaltimo sudėtis. Taigi, tam tikra prasme ji gali būti vertinama dvejopai, ne tik kaip pagrindinė nusikaltimo sudėtis, bet ir kaip kvalifikuota baudžiamąjį nusižengimą sudėtis, jeigu jos taikymą sietume vien su baudos bausme. Reikia pažymėti, kad tai yra ginčytinas dalykas, tačiau straipsnio konstrukcija leidžia daryti tokią prielaidą.

7. Kai kuriuose straipsniuose baudžiamosios atsakomybės diferencijavimas pačių baudžiamųjų nusižengimų viduje yra įmanomas, kaip, pavyzdžiui, BK 225 str. (kyšininkavimas) 4 d., todėl, įvertinus to paties straipsnio kitų dalių diferencijavimą pagal „teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus“ ir „neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus“; būtų logiška BK 225 str. 4 dalį pakeisti, eliminuojant iš jo „neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus“, ir papildyti BK 225 straipsnį 5-ąja dalimi.

8. Atsižvelgiant į kvalifikuotų sudėčių turinio ir formos atvejus, galima daryti išvadą, kad kiekviena sudėtis turi atitinkamą struktūrą, kuriai būdingos skirtingos konstrukcijos. Kvalifikuotų nusikaltimo sudėčių formulavime pasitaiko ir kitokių („neįprastų“) konstrukcijų, lyg ir atitrūkstančių nuo sistemiškos įstatymų leidybos technikos, tai apsunkina kvalifikuotos sudėties atpažinimą. Tačiau, yra atvejų, kai įstatymų leidėjas be kvalifikuojančių požymių pakartoja ir pagrindinius, tai be abejonės palengvina sudėties atpažinimą (kaip antai BK 129 str. 2 d.).

9. Kvalifikuotose sudėtyse yra vartojami šie vertinamieji požymiai: didelis pavojus, sunkūs ar labai sunkūs padariniai, pavojingas arba itin žiaurus būdas, nežmoniškos sąlygos, versliškumas, stambus mastas, reikšminga įtaka, (labai) didelė (turtinė) žala, didelis kiekis, labai didelis kiekis ir kita.. Jų turinys nėra atskleidžiamas nei baudžiamajame kodekse, nei kituose teisės aktuose, kaip, pavyzdžiui, didelė žala, didelė nelaimė ir pan. Šių požymių turinį dažniausiai nustato pats asmuo, kuris taiko šią normą ir tai padaroma remiantis sisteminiu, loginiu, gramatiniu aiškinimo metodais.

10. Pripažintina, kad vertinamųjų požymių vertinimas yra subjektyvus. Tam, kad išsiaiškintume atskirų vertinamųjų požymių turinį, neretai tenka vadovautis teismų praktika, įtvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimuose.

11. Atsižvelgiant į baudžiamosios teisės teorijos ir praktikos ypatumus, esant kelių kvalifikuotų ir/ar privilegijuotų požymių visumai, veikos kvalifikavimas vyksta per

konkurencijos įveikimą. Baudžiamosios teisės teorijoje šiuo požiūriu yra suformuluota tokia taisyklė: kai konkuruoja normos su lengvinančiomis ir sunkinančiomis aplinkybėmis, prioritetas atiduodamas normai su lengvinančiomis aplinkybėmis.

12. Itin kvalifikuota sudėtis apibrėžiama kaip kvalifikuota sudėtis kvalifikuotosios sudėties atžvilgiu ir pasižyminti dar didesniu pavojingumo laipsniu, nei kvalifikuotoji sudėtis. Todėl darytina išvada, kad itin kvalifikuota sudėtis atspindi pavojingesnę nei pagrindinėje, taip pat ir kvalifikuotoje sudėtyje įtvirtintos veikos pobūdį.

13. Išanalizavus kvalifikuotų nusikalstamų veikų sudėčių įtaką taikant baudžiamosios teisės Bendrosios dalies institutus išsiaiškinta, kad:

- asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką esant kvalifikuotai sudėčiai, kuri nuo pagrindinės (nekvalifikuotos) skiriasi pavojingumo laipsniu ir bausmės dydžiu, apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo bei apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senačių terminai ženkliai pailgės lyginant su tokios pačios nusikalstamos veikos padarymu, nesant kvalifikuotai sudėčiai (pažymėtina, kad priėmus apkaltinamąjį nuosprendį senatis netaikoma beveik visiems BK XV skyriuje nurodytiems nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams);

- naujojo BK 21 straipsnyje numatoma, kad asmuo atsako tik už rengimąsi daryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą; už rengimąsi daryti kitų kategorijų nusikaltimus baudžiamoji atsakomybė nekyla, o už rengimąsi daryti baudžiamąjį nusizengimą baudžiamoji atsakomybė ir viso nekyla;

- įvertinus nusikalstamų veikų klasifikavimą į tam tikras grupes ir sankcijų dydžius (reglamentuojamus BK 11 str.) bei BK Bendrosios dalies VI skyriuje nurodytus atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejus, matome, kad sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atvejais atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nėra galimas (išskyrus vienintelį atvejį, numatytą BK 39¹ str.);

- bausmės individualizavimas gali reikšti ir bausmės švelninimą, ir jos griežtinimą, atsižvelgiant į jos parinkimo minimalias ir maksimalias ribas ir priklausomai nuo daugybės reikšmingų aplinkybių, todėl, remiantis teisingumo principo išaiškinimu, kurį yra pateikęs Konstitucinis Teismas, galima teigti, kad reikalingos 3 prielaidos, kad paskirta bausmė būtų laikoma teisinga: a) BK numatytos sankcijos turi būti adekvačios nusikalstamų veikų pavojingumui; b) svarbu tai, kiek laisvės suteikiama teismui konkrečiu atveju individualizuoti bausmę; c) reikalinga užtikrinti vienodą teismų praktiką, taikant baudžiamosios teisės normas;

- teistumo išnykimo terminai priklauso nuo padaryto nusikaltimo kategorijos, todėl, kuo sunkesnis nusikaltimas, tuo ilgesnis teistumo išnykimo terminas atlikus bausmę. Pažymėtina, kad teistumas gali būti panaikintas prieš terminą arba teismo nutartimi sutrumpintas teistumo laikas. Tam reikalingos dvi sąlygos – nuteistojo prašymas ir turi būti suėję ne mažiau kaip pusė teistumo termino. Pagal teisinės pasekmes teistumo panaikinimas yra tapatus teistumo išnykimui.

SANTRAUKA

Analizuodami įvairių Lietuvos bei užsienio mokslininkų darbus nusikalstamos veikos kvalifikuotos sudėties tema pastebėtina, kad išsamesnių tyrimų nėra atlikta. Taigi, darbas, pasitelkus baudžiamojoje teisėje įprastus tyrimo metodus (lyginamąjį, analitinį, istorinį, lingvistinį bei kritikos) skirtas išnagrinėti kvalifikuotų sudėčių teorinius pagrindus bei jų probleminius aspektus, atskleisti kvalifikuojančių požymių ypatumus, jų išsidėstymą baudžiamojo kodekso tekste, atsižvelgiant į baudžiamajame įstatyme pateiktas formuluotes, nustatyti ribas tarp paprastų, kvalifikuotų ir privilegijuotų sudėčių, numatyti kvalifikuotų sudėčių tobulinimo tendencijas. Taip pat buvo siekiama apžvelgti istoriškai kitusį požiūrį į kvalifikuotas sudėtis.

Daugiausia dėmesio šiame darbe yra skiriama kvalifikuotoms nusikaltimų sudėtims, atkreipiamas dėmesys į kvalifikuotos sudėties konstrukcijų ypatumus. Taip pat šiame darbe yra atkreiptinas dėmesys, kad kvalifikuotas sudėtis turi ne tik nusikaltimai, bet ir daroma prielaida, kad kvalifikuotas sudėtis turi ir baudžiamieji nusižengimai, pateikiamos šių sudėčių diferencijavimo galimybės. Darbe pateikiamas ne tik teorinis probleminių klausimų aspektas, bet ir atkreiptinas dėmesys į teismų praktikoje iškylančius sunkumus aiškinant kvalifikuojančių požymių turinį bei veikų kvalifikavimo ypatumus.

SUMMARY

The title of the master's thesis – qualified corpus delicti of criminal offences. While analyzing various research projects of Lithuanian and foreign scientists on the subject- matter of qualified corpus delicti of criminal offences, it was observed that more comprehensive research was not performed. Thereby, this paper, invoking common research methods usable in criminal law (such as comparative, analytical (and/or periphrastic), historical, linguistic and the method of critique), is designed to consider theoretical fundamentals of qualified corpus delicti of criminal offences as well as their problematic aspects; to educe the peculiarities of qualifying features as well as their arrangement in the text scrip of the Criminal Code, considering to the statements, introduced in the legislation of the criminal law; to determine boundaries between simple, qualified and/or privileged corpus delicti of criminal offences; to improve qualified corpus delicti of criminal offences. Equally, it was pursued to review historically changeable approach to qualified corpus delicti of criminal offences.

The maximum attention in this paper is granted to qualified corpus delicti of criminal offences as well as to the peculiarities of the structure of qualified corpus delicti. It should be noted that not only criminal offences have qualified corpus delicti, but also it is presumed that misdemeanors might have qualified corpus delicti as well. There are also introduced the possibilities of differentiation of corpus delicti of criminal offences. Not only theoretical aspect of the problematic matter is introduced in this paper, but also the difficulties that occur in the court practice while clarifying the subject- matter of the qualifying features and peculiarities of qualification of the deeds.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais) (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 31-953);
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341);
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741);
4. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (*Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807);
5. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“ (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 41-1899);
6. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. balandžio 23 d. įsakymo Nr. V-239 „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“ pakeitimo“ (*Valstybės žinios*, 2008, Nr. 119-4524).

Specialioji literatūra

Lietuvių kalba

1. ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*. 3-čiasis papild. leid. Vilnius: Eugrimas, 2003;
2. ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis: 1 knyga*. 2-asis papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001;
3. ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis: 2 knyga*. 2-asis papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001;
4. ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002;
5. APANA VIČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikaltimų kvalifikavimo procesas ir jų atribojimas*. Vilnius: 1983;
6. APANA VIČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius: 1980;

7. BEKARIJA, Č. *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Vilnius: Mintis, 1992;
8. BIELIŪNAS, E. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo erdvė ir definicijos. Mokslo darbai. *Teisė*. 2008 69. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008;
9. BIELIŪNAS, E. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo studijų orientyrai. Mokslo darbai. *Teisė*. 2008 66(1). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008;
10. BIELIŪNAS, E. Kvalifikuota nusikaltimo sudėtis. *Teisės apžvalga*, 1990, Nr. 3;
11. ČIOČYS, A. P. *Teisės pagrindai*. Mokomoji knyga. Trečiasis leidimas. Papildyta ir pataisyta pagal naujausius teisės norminius aktus. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002;
12. DAMBRAUSKIENĖ, G., et al. *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2004;
13. GODA, G., et al., Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
14. GREIČIUS, V. Baudžiamųjų įstatymų raida ir perspektyvos. Mokslo darbai. *Teisė*. 2000, 36. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000;
15. Interviu: Antanas Dapšys: „Bausmė turi būti tokia, kokia reikalinga žmogui pasitaisyti“. Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Portal/start.asp?act=news&Tema=50&str=22070> >;
16. Lietuvos Respublikos prokuratūros prokuroro komentaras. Kas yra teistumas ir kada jis išnyksta? 2007-03-07. Prieiga per internetą:
<<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/483/Default.aspx>>;
17. MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998;
18. MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997;
19. PAVILONIS, V.; BIELIŪNAS, E. *Nusikaltimų kvalifikavimas esant jų daugetui ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai* (mokymo priemonė). Vilnius: 1984;
20. PEČKAITIS, S. J.; GUODYTĖ, E. Naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių atsakomybę už nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, analizė ir tobulinimo kryptys. *Jurisprudencija*, 2003, t. 38(30);
21. PEČKAITIS, S. J. Neteisėtų veiksmų, susijusių su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, baudžiamasis teisinis vertinimas pagal 2000 m. Baudžiamąjį kodeksą. *Jurisprudencija*, 2003, t. 45(37);

22. PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006;
23. PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008;
24. PIESLIAKAS, V. *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996;
25. PRAPIESTIS, J., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004;
26. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004;
27. VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996;
28. VASILIAUSKAS, V. *Užsienio teisės istorijos chrestomatija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999;
29. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XI tomas, Kr – Len. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007;
30. WESSELS J. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius: Eugrimas, 2003.

Užsienio kalbomis

1. JAMES, P. S. *Introduction to English Law*. London: Butterworths, 1989;
2. ГАУХМАН, Л. Д. *Квалификация преступлений: закон, теория, практика*. Москва: АО «Центр ЮпИнфоР», 2003;
3. ЗДРАВОМЫСЛОВ, Б.В. *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть..* М: Юристь, 1999;
4. КУДРЯВЦЕВ, В. Н. *Общая теория квалификации преступлений*. Москва: Юристь, 2001;
5. КУЗНЕЦОВА, Н. Ф. et al. *Уголовное право. Общая часть*. Москва.: Изд-во Моск. ун-та, 1993;
6. НАУМОВ, А. В. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации*. М: Юристь, 1997;
7. ФЛЕТЧЕР, Дж.; НАУМОВ, А. В. *Основные концепции современного уголовного права*. Москва: Юристь, 1998.

Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-06-23 nutarimas Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“. *Teismų praktika*, Nr. 23;
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004-12-30 nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“, *Teismų praktika*, Nr. 22;
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004-06-18 nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. *Teismų praktika*, Nr. 21;
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003-06-20 nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*, Nr. 19;
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002-06-21 nutarimas Nr. 37 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant psichotropinių ar narkotinių medžiagų grobimo, neteisėto šių medžiagų ir jų pirmos kategorijos pirmtakų (prekursorių) gaminimo, įgijimo, laikymo, gabenimo, siuntimo, pardavimo ar kitokio platinimo baudžiamąsias bylas(BK 232-1, 232-2, 232-55, 232-10 str.)“. *Teismų praktika*, Nr. 17;
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000-12-21 nutarimas Nr. 29 „Dėl teismų praktikos veikas pripažįstant mažareikšmėmis (BK 8 str. 2 d.)“. *Teismų praktika*, Nr. 14.